

Tiina-Liisa Autio ja Anna Karjala

Lieventävistä ja ankaroittavista asianhaaroista raiskausrikoksissa

1. Johdanto

Raiskausrikokset ovat kautta aikain kiinnostaneet suurta yleisöä ja mediaa. Viime aikoina keskustelua ovat herättäneet erityisesti raiskausrikosten rangaistuskäytäntö sekä se, mikä merkitys teossa käytetyllä väkivallalla on tunnusmerkistön täyttymisen kannalta.

Raiskausta pidetään vakavana seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksena ja se herättää voimakkaita tunteita. Vaikka maallikon sanoin ”raiskaus on aina törkeä”, on kuitenkin tosiasia, että raiskaus kattaa oikeudellisessa mielessä huomattavan erilaisia tekoja. Lainkäytön kannalta tekoja on välttämätöntä arvottaa niiden törkeyden ja moitittavuuden mukaan. Tässä arvioinnissa on otettava huomioon tekoa ankaroittavat sekä sitä lieventävät seikat. Teon luonne huomioon ottaen erityisesti lieventävien asianhaarojen esiin tuominen voi olla tuomioistuimelle erityisen haastavaa.

Tässä artikkelissa on tarkoitus tutkia sitä, missä määrin tuomioissa perustellaan teon ja rangaistuksen poikkeamista niin sanotusta normaalitapauksesta ja erityisesti, mitä lieventäviä ja raskauttavia asianhaaroja tekoon on mahdollisesti katsottu liittyvän.

Aluksi artikkelissa käydään läpi rangaistuksen määräämistä yleisesti sekä raiskausrikosten tunnusmerkistöjä. Tämän jälkeen raiskaustuomioita tarkastellaan tilastojen valossa. Keskeinen osa artikkelia on oikeustapausten tarkastelu. Tulosten yleistettävyyden kannalta olisi ollut tärkeää tutkia tapauksia kaikista hovioikeuspiireistä. Artikkelin laajuus ja käytettävissä olevat resurssit huomioon ottaen olemme kuitenkin keskittyneet Helsingin hovioikeuspiirissä ratkaistuihin tapauksiin. Tapauksia on rajattu siten, että olemme käyneet läpi Helsingin hovioikeudessa 1.1.2007–31.12.2011 annetut tuomiot¹. Tuomioita on yhteensä tuona aikana annettu 107 kappaletta. Valtaosassa tapauksista (noin 60 %) hovioikeus on pysyttänyt käräjäoikeuden ratkaisun. Noin 10 prosentissa tapauksista hovioikeus on lukenut vastaajan syyksi raiskausrikoksen tilanteessa, jossa käräjäoikeus oli hylännyt syytteen². Hovioikeus on muuttanut tunnus-

¹ Helsingin hovioikeus on 10.11.2011 myöntänyt tutkimusluvan. Salauksen säilyttämiseksi tapauksista kerrotaan vain julkaisukuukausi ja -vuosi.

² Päävastaisia tilanteita eli tilanteita, joissa hovioikeus on hylännyt syytteen, vaikka käräjäoikeus on lukenut sen syyksi, on ollut noin 5 prosenttia.

merkistöä yhteensä noin 10 prosentissa tapauksista, viidessä prosentissa ankarampaan ja viidessä prosentissa lievempään suuntaan. Rangaistukseen hovioikeus on puuttunut yhteensä reilussa 10 prosentissa tapauksista³.

Tuoreen oikeuskäytännön tarkastelulla pyritään hahmottamaan niitä oikeudellisesti relevantteja seikkoja, jolle tuomioistuimet ratkaisuharkinnassaan antavat merkitystä. Tarkastelun keskiössä ovat olleet ratkaisujen perustelut siltä osin kuin niissä otetaan kantaa teon törkeysarvosteluun. Usein – joskaan ei aina – tällöin on samalla kyse tunnusmerkistön valintaratkaisun perusteluista. Tämän ohella törkeysarvostelu voi vaikuttaa myös lajivalintaan ja mittaamiseen. Artikkelin antanee omalta osaltaan yhden näkökulman raiskausrikoksista käytävälle keskustelulle.

2. Rangaistuksen määräämisestä

2.1 Yleistä rangaistuksesta ja sen määräämisestä

Rangaistus on oikeudellinen seuraamus, jonka viranomainen määrää lain nojalla. Rangaistus tuomitaan tekijälle lain rikkomisen seurauksena, ja se sisältää tekijään kohdistuvan moitteen. Rangaistus merkitsee aina jonkinlaisen kielteisen kokemuksen tai suoranaisen kärsimyksen aiheuttamista rikoksentehtävälle.⁴

Rangaistuksella puututaan siis yksilön oikeudellisesti suojattuihin etuihin. Seli-tysmalleja sille, miksi ylipäättään rangaistaan ja mistä rangaistus saa oikeutuksensa, kutsutaan rangaistusteorioiksi. Rangaistusteorioiden avulla pyritään perustelemaan rikosoikeusjärjestelmää eli vastaamaan siihen, mikä on rangaistuksen tarkoitus, oikeutus ja tehtävä.⁵ Rangaistusteoriat voidaan jakaa retributio- eli sovitus-teorioihin ja preventioteorioihin. Retributioteorian mukaan rangaistus on rikoksen oikeudenmukainen, ansaittu sovitus, ja rankaisemisen peruste on jo tapahtuneessa rikokses-sa. Retributioteoria katsoo siis menneeseen. Preventioteoriat katsovat puolestaan tulevaisuuteen ja rankaisemisen peruste onkin tulevan rikollisuuden ehkäisemisessä; rangaistaan, jotta ei rikottaisi. Preventioteoriat jaetaan edelleen yleispreventio- ja erityispreventioteorioihin. Negatiivisen yleispreventioteorian (pelotuspreventio) mukaan ihmiset pidättäytyvät rikosten tekemisestä, koska he eivät halua tulla rangaistuksi. Positiivisen yleispreventioteorian (integraatiopreventio) mukaan hyvää ja pahaa ilmentävällä rangaistusjärjestelmällä on puolestaan moraalialue luova ja ylläpitävä vaikutus. Erityispreventioteorian mukaan päämääränä on rikokseen syyllistyneen henkilön pidättäytyminen uusien rikosten tekemisestä, ja seuraamus tulisi sovittaa sen mukaan, mikä on tarpeen uusimisen ehkäisemiseksi.⁶

³ Sisältää rangaistuksen alentamisen, lieventämisen, korottamisen ja koventamisen.

⁴ Ks. esim. Lappi-Seppälä 2006 s. 88, Lappi-Seppälä 2000 s. 15 ja Tapani – Tolvanen 2006 s. 7.

⁵ Tapani – Tolvanen 2006 s. 6.

⁶ Lappi-Seppälä 2006 s. 66–67, Lappi-Seppälä 2000 s. 15–25 ja Matikkala 2010a s. 4–6.

Rikoslain rangaistusjärjestelmä muodostuu erilaisista rangaistuksista, joita voidaan ryhmitellä eri perustein. Rangaistusjärjestelmän kivijalkana ovat yhdenmukaisuus- ja suhteellisuusperiaatteet. Ensin mainittu edellyttää samanlaisten tapausten samanlaista kohtelua ja jälkimmäinen puolestaan vaatii rangaistuksen määräämistä niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen, vaarallisuuteen, teon vaikuttimiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen.⁷ Suhteellisuusperiaatteen mukaan rikoslaissa säädetyt rangaistukset voidaan asettaa seuraavaan järjestykseen: tuomitsematta jättäminen, rikesakko, sakko, ehdollinen vankeus, yhdyskuntapalvelu, valvontarangaistus ja ehdoton vankeus (RL 6 luku 1 § 1 mom. 329/2011).

Rangaistuksen määräämistä koskevat säännökset sisältyvät rikoslain 6 lukuun (515/2003). Kyseisen luvun 1–3 §:ssä on säädetty rangaistuksen mittaamisen yleiset säännöt ja 4–8 §:ssä rangaistuksen mittaamisen perusteet. Rangaistuslajin valintaa koskevat säännökset sisältyvät rikoslain 6 luvun 9–12 §:iin ja tuomitusta rangaistuksesta tehtävistä vähennyksistä on säädetty saman luvun 13–16 §:ssä.

Lainopin näkökulmasta rangaistuksen määrääminen ja tuomioistuimen ratkaisutoiminta voidaan jakaa yksinkertaistaen kahteen osakysymykseen: ensiksi on selvitettävä teon törkeys ja määriteltävä oikeusjärjestykseen sisältyvien mittaamisperusteiden soveltuvuus konkreettiseen tapaukseen sekä arvioitava näiden perusteiden painoarvo ja vaikutussuunta sekä punnittava niitä keskenään. Toiseksi on löydettävä teon törkeyttä laadultaan ja määrältään vastaava konkreettinen rangaistus.⁸

Rangaistuksen määräämiseen sisältyy siis seuraavat osa-alueet: 1) soveltuvan rangaistusasteikon määrittäminen, 2) rangaistuslajin valinta, 3) rangaistuksen mittaaminen ja 4) rangaistuksesta tehtävät vähennykset. Syyksiluetun rikoksen rangaistusasteikko muodostaa ensimmäisen lähtökohdan ja raamit rangaistuksen määräämiselle. Rangaistusta määrättäessä on rikoslain 6 luvun 3 §:n 1 momentin mukaan otettava huomioon kaikki lain mukaan rangaistuksen määrään ja lajiin vaikuttavat perusteet sekä rangaistuskäytännön yhtenäisyys. Rangaistus määrätään ottaen huomioon rikoslain 6 luvun 4 §:stä ilmenevä suhteellisuusperiaate: rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttimiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen. Sitä, kuinka ankaran rangaistuksen tekijä rikoksesta ansaitsee, voidaan kutsua teon rangaistusarvoksi. Rangaistusta koventavat rikoslain 6 luvun 5 §:ssä säädetyt koventamisperusteet, kuten rikollisen toiminnan suunnitelmallisuus, rikoksen tekeminen palkkiota vastaan ja tekijän aikaisempi rikollisuus, ja lieventävät rikoslain 6 luvun 6 §:ssä säädetyt lieventämisperusteet, kuten rikoksen tekemiseen vaikuttanut huomattava painostus tai uhka. Rangaistusta lieventävät lisäksi rikoslain 6 luvun 7 §:ssä säädetyt kohtuullistamisperusteet.⁹

⁷ Tapani – Tolvanen 2006 s. 8–9.

⁸ Tapani – Tolvanen 2006 s. 4.

⁹ Matikkala 2010a s. 112.

2.2 Koventamisperusteet

Rikoslain 6 luvun 5 §:n mukaan rangaistuksen koventamisperusteita ovat:

- 1) rikollisen toiminnan suunnitelmallisuus;
- 2) rikoksen tekeminen vakavien rikosten tekemistä varten järjestäytyneen ryhmän jäsenenä;
- 3) rikoksen tekeminen palkkiota vastaan;
- 4) rikoksen tekeminen rotuun, ihonväriin, syntyperään, kansalliseen tai etniseen alkuperään, uskontoon tai vakaumukseen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai vammaisuuteen perustuvasta vaikuttimesta taikka niihin rinnastettavasta muusta vaikuttimesta; ja
- 5) tekijän aikaisempi rikollisuus, jos sen ja uuden rikoksen suhde rikosten samankaltaisuuden johdosta tai muuten osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä.

Tämän tutkimuksen kannalta relevanteimmat koventamisperusteet ovat suunnitelmallisuus ja aikaisempi rikollisuus. Suunnitelmallisuuden koventavaa vaikutusta rangaistukseen voidaan perustella sekä syyllisyys- että preventioperustein. Suunnitelmallisuus on yhtäältä osoitus rikollisen tahdon intensiteetistä, toisaalta kovennetuilla rangaistusuhilla voi juuri näissä tilanteissa olla keskimääräistä suurempi preventio-teho. Perusteen soveltamiseksi ei riitä lyhyt täytäntöönpanohetkinen harkinta, vaan rikoksen tekemisen ja siihen tähtäävän pitempiaikaisen toiminnan pitää olla suunniteltua. Suunnitelmallisuus saattaa koskea vain yhtä tekoa tai kokonaista rikossarjaakin. Mittaamisperusteen soveltamisen kynnys vaihtelee rikostyyppin mukaan. Jos tunnusmerkistö edellyttää jo itsessään jonkinasteista suunnittelua, suunnitelmallisuuden tulee olla voimaperäisempää kuin puheena olevaan rikoslajiin säännönmukaisesti kuuluvan harkinnan. Rikokset, jotka tehdään säännönmukaisesti ilman ennakkoharkintaa, esimerkiksi useat väkivaltarikokset, saattavat taas oikeuttaa säännöksen soveltamiseen jo vähäisemmin edellytyksin. Suunnitelmallisuus on usein pääteltävissä rikoksen tekotavasta. Erityisesti pitkäaikaiset valmistelutoimet ennen rikoksen tekemistä olisivat osoituksena laissa tarkoitetun perusteen käsillä olosta. Edelleen suunnitelmallisuudesta voivat olla osoituksena toimet, joilla taataan rikoksen menestyksellinen suorittaminen, samoin kuin poikkeuksellisen laajamittaiseen toimintaan tähtäävät hankkeet.¹⁰

Uusiminen on käytännössä tärkein koventamisperuste. Periaate, jonka mukaan ensikertalainen ansaitsee lievemmän kohtelun, tavallaan toisen mahdollisuuden, on yleisesti hyväksytty. Lähes yhtä riidattomana pidetään periaatetta, jonka mukaan rikosten toistamisen myötä kohtelu ankaroituu. Seuraamusjärjestelmän uskottavuus-

¹⁰ HE 44/2002 vp. s. 191.

teen perustuva uusimisesta seuraava ankaroituminen edellyttää vaiheittaista siirtymää lievemmistä rangaistuslajeista ankarampiin. Uusimista on tarkasteltava yhteydessä niihin rikoksiin, joiden toistamisesta on kyse. Ainoastaan sellainen rikosten toistaminen, joka osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä, vaikuttaa arvosteluun. Piittaamattomuus on pääteltävissä uuden ja aikaisemman rikoksen välisestä suhteesta. Rikosten välinen suhde puolestaan osoittaa laissa tarkoitettua piittaamattomuutta muun muassa silloin, kun kyse on samankaltaisista teoista. Samankaltaisuuskaan ei riitä, jos rikosten toistaminen on pikemmin osoitus rikoksiin urautuneesta elämäntavasta kuin tietoisesta ja ilmeisestä oikeusjärjestyksen uhmaamisesta. Myös satunnainen uusiminen jää lainkohdan soveltamisen ulkopuolelle. Satunnaisuutta osoittaa muun muassa rikosten välillä kulunut pitkäaikoinen aika.¹¹

2.3 Lieventäminen ja kohtuullistaminen

Laissa säädettyjä rangaistuksen yleisiä lieventämisperusteita ovat (RL 6:6 §):

- 1) rikoksen tekemiseen vaikuttanut huomattava painostus, uhka tai muu sen kaltainen seikka;
- 2) rikokseen johtanut voimakas inhimillinen myötätunto taikka poikkeuksellinen ja äkkiarvaamaton houkutus, asianomistajan poikkeuksellisen suuri myötävaikutus tai muu vastaava seikka, joka on ollut omiaan heikentämään tekijän kykyä noudattaa lakia;
- 3) tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto, tekijän muu pyrkimys estää tai poistaa rikoksensa vaikutuksia taikka hänen pyrkimyksensä edistää rikoksensa selvittämistä; ja
- 4) 8 §:n 1 ja 3 momentissa mainitut perusteet.

Edellä mainitut yleiset lieventämisperusteet vaikuttavat sovellettavan rangaistusasteikon rajoissa. Toisin kuin koventamisperusteita, lieventämisperusteita ei ole tarvetta tulkita oikeusturvasyistä varovasti. Lieventämisperusteet vaikuttavat syytetyn eduksi, ja niiden väljää määrittelyä voidaan pitää perusteltuna.¹²

Tämän tutkimuksen kannalta relevanttina lieventämisperusteena voitaneen pitää asianomistajan poikkeuksellisen suurta myötävaikutusta. Asianomistajan poikkeuksellista myötävaikutusta ei mainita lieventämisperusteena hallituksen esityksessä. Myöskään lakivaliokunta (LaVM 28/2002 vp) ei ole mietinnössään täsmentänyt myötävaikutuksen merkitysisältöä. Lähtökohtaisena tulkintaohjeena voidaan käyttää niitä hallituksen esityksen perusteluita, jotka koskevat karkeaa loukkausta. Tarkoituksena

¹¹ HE 44/2002 vp. s. 194–195.

¹² Tapani – Tolvanen 2006 s. 81.

ei ole ollut laajentaa, vaan pikemminkin rajata lieventämisperusteiden soveltamisalaa.¹³ Hallituksen esityksen mukaan provokaation merkitystä arvioitaessa on määräävänä ärsytyksen voimakkuus. Kun provokaation lieventävä vaikutus perustuu ärsytyksen nostattamaan tunnekuuhuun, tulee vastareaktion seurata ärsytystä verraten nopeasti. Mitä pitempi aika loukkauksen ja vastareaktion välillä on, sitä vähäisempi on provokaation rangaistusta lieventävä merkitys. Asianomistaja voi myötävaikuttaa rikokseen esimerkiksi provosoimalla ja loukkaamalla tekijää, jättämällä omaisuutensa vaille suojaa, ottamalla tarpeettomia riskejä, lähtemällä jatkoille vieraassa porukassa, kieltäytymällä tarjotusta hoidosta tai laiminlyömällä toimet, joilla voidaan rajoittaa vahinkoja.¹⁴ Tekijään kohdistuva myötävaikutus vaikuttaa siis siihen, että tekijä ryhtyy tekoon. Seuraukseen kohdistuvassa myötävaikutuksessa asianomistajan myötävaikutus ei puolestaan ole yhteydessä teon tekemiseen vaan ainoastaan siihen, millaisena seuraus ilmenee. Tekijään kohdistuvaa myötävaikutusta on loukatun suostumus, yhteinen riskinotto, provokaatio ja tilanteen luominen teolle. Seuraukseen kohdistuva myötävaikutus voi ilmetä seurauksen syntymiseen vaikuttamisena tai seurauksen pahentamisena.¹⁵

Rangaistusta lieventävät varsinaisten lieventämisperusteiden lisäksi kohtuullistamisperusteet, joissa ei ole kysymys niinkään rikoksen vakavuuden tai tekijän syyllisyyden arvioimisesta, vaan tekijälle tuomittavan seuraamuksen vaikutusten arvioimisesta.¹⁶ Rikoslain 6 luvun 7 §:ssä säädetään kohtuullistamisperusteista seuraavasti:

Edellä 6 §:ssä säädetyn lisäksi on rangaistusta lieventävänä seikkana otettava huomioon myös

- 1) tekijälle rikoksesta johtunut tai hänelle tuomiosta aiheutuva muu seuraus,
- 2) tekijän korkea ikä, heikko terveydentila tai muut henkilökohtaiset olot sekä
- 3) rikoksen tekemisestä kulunut huomattavan pitkä aika,
jos vakiintuneen käytännön mukainen rangaistus johtaisi näistä syistä kohtuuttomaan tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen.

Tämän tutkimuksen kannalta merkitystä kohtuullistamisperusteena voisi olla rikoksen tekemisestä kuluneella huomattavan pitkällä ajalla. Kohtuullistamisen taustasyöt ovat samoja, joilla perustellaan rikosoikeudellisen vanhentumisen vastuusta vapauttava vaikutus. Rikoksen muiston hälvetessä ei yleisestävyys sen enempää kuin sovitussajatuskaan vaadi samassa määrin rikoksen täyttä rankaisemista. Sanktion kohdentuminen henkilöön, jonka elämäntilanne on kokonaan toinen kuin rikoksen tekohetkellä, saattaa olla tarkoituksetonta myös erityisestävien näkökohtien alkuperäisten tavoitteiden kannalta.¹⁷

¹³ Lappi-Seppälä 2004 s. 442.

¹⁴ Lappi-Seppälä 1987 s. 430–433 ja Hahto 2004 s. 3–4.

¹⁵ Hahto 2004 s. 8.

¹⁶ Lappi-Seppälä 2000 s. 359.

¹⁷ HE 44/2002 vp. s. 200.

2.4 Lievempi rangaistusasteikko ja rangaistuslaji

Lieventämisperusteita, joiden nojalla on oikeus poiketa lain säätämistä vähimmäisrangaistuksista, kutsutaan vähentämisperusteiksi. Rikoslain 6 luvun 8 §:n mukaan rangaistus määrätään noudattaen lievennettyä rangaistusasteikkoa, jos:

- 1) tekijä on tehnyt rikoksen alle 18-vuotiaana;
- 2) rikos on jäänyt yritykseen;
- 3) tekijä tuomitaan avunantajana rikokseen soveltaen, mitä 5 luvun 6 §:ssä säädetään, tai hänen osallisuutensa rikokseen on muutoin muiden osallisuutta selvästi vähäisempi;
- 4) rikos on tehty olosuhteissa, jotka läheisesti muistuttavat vastuuvapausperusteiden soveltamiseen johtavia olosuhteita; tai
- 5) siihen on edellä 6 tai 7 §:ssä mainituilla tai muilla poikkeuksellisilla perusteilla tuomiossa mainittavia erityisiä syitä.

Rangaistus määrätään rikoslain 6 luvun 8 §:n mukaan noudattaen lievennettyä rangaistusasteikkoa ensinnäkin, jos tekijä on alaikäinen; toiseksi, jos rikos on jäänyt yritykseen ja yritys on säädetty rangaistavaksi täytetystä rikoksesta erillisenä tekona; tai kolmanneksi, jos kysymyksessä on avunanto tai muu muiden osallisuutta selvästi vähäisempi osallisuus rikokseen. Neljäntenä perusteena on rikoksen tekeminen olosuhteissa, jotka läheisesti muistuttavat vastuuvapausperusteiden soveltamiseen johtavia olosuhteita. Lainkohdassa tarkoitettuja vastuuvapausperusteita ovat kielloerehdys, hätävarjelu, pakkotila, voimakeinojen käyttö, esimiehen käsky ja itseapu. Viidennessä kohdassa kysymyksessä on rikoslain 6 luvun 6 §:n lieventämisperusteen tai rikoslain 6 luvun 7 §:n kohtuullistamisperusteen toteutuminen niin vahvassa määrin, että riittävää ei ole vain lieventää rangaistusta rikoksesta säädetyn asteikon rajoissa, vaan on perusteltua jopa lieventää rangaistusasteikkoa.¹⁸

Kun tapaukseen soveltuu jokin edellä mainituista yleisistä vähentämisperusteista, rangaistus mitataan lievennetyltä rangaistusasteikolta. Rikoslain 6 luvun 8 §:n 2 momentin mukaan tekijälle saa tällöin tuomita enintään kolme neljännestä rikoksesta säädetyn vankeus- tai sakkorangaistuksen enimmäismäärästä ja vähintään rikoksesta säädetyn rangaistuslajin vähimmäismäärän. Jos rikoksesta voisi seurata elinkautinen vankeus, enimmäisrangaistus sen sijasta on kaksitoista vuotta vankeutta ja vähimmäisrangaistus kaksi vuotta vankeutta.

Alentunut syyntakeisuus vaikuttaa minimirangaistukseen, kuten rikoslain 6 luvun 8 §:n 1 momentissa mainitut yleiset vähentämisperusteet, mutta alentunut syyntakeisuus ei kuitenkaan vaikuta käytettävissä olevaan enimmäisrangaistukseen (RL 6:8.3).

¹⁸ Matikkala 2010a s. 149–151.

Rikoslain 6 luvun 8 §:n 4 momentin mukaan, jos rikoksesta on säädetty ankarimaksi rangaistukseksi vankeutta määräajaksi, tuomioistuimien voi mainitussa pykälässä tarkoitetuissa tapauksissa määrätä rangaistukseksi vankeuden sijasta sakkoo, jos siihen on erityisen painavia syitä.

3. Raiskausrikokset

3.1 Taustaa

Seksuaalirikoksista säännellään rikoslain 20 luvussa (24.7.1998/563). Luku uudistettiin täysin rikoslain kokonaisuudistuksessa osana uudistuspakettia, joka koski rikoksia oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan sekä seksuaalirikoksia. Tämä niin kutsuttu OVJS-uudistus tuli voimaan 1.1.1999. Varsin tuoretta 20 lukuakin on kuitenkin ehditty jo muuttaa.¹⁹

Nykyään katsotaan, ettei rikoslainsäädännöllä tule pyrkiä saattamaan voimaan jotakin moraalikäsitystä. Rikoslain tavoitteena on sen sijaan oikeushyvien suojeleminen. Muun muassa perus- ja ihmisoikeussäännökset ilmentävät sitä, mitä pidetään oikeushyvinä. Seksuaalirikosten näkökulmasta merkittävä perusoikeussäännös on muun muassa oikeutta elämään, henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen koskeva perustuslain 7 § (ks. myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artikla). Säännös edellyttää suojaamista muun muassa seksuaalisilta pakottamistoilta. Lainsäädännössämme on myös useita oikeudellista yhdenvertaisuutta sekä miesten ja naisten tasa-arvoa koskevia säännöksiä (PL 6 §, EIS 14 artikla). Ei olekaan yllättävää, että myös seksuaalirikossäännökset ovat sukupuolineutraaleja: mies ja nainen tulevat yhtä lailla kyseeseen sekä tekijöinä että uhreina.²⁰

Rikoslain 20 luvun keskeiseksi suojeleobjektiksi on kiteytynyt seksuaalinen itsemääräämisoikeus. Eri ihmisten seksuaalielämä voi olla hyvin erilaista. Jokaisella tulee lähtökohtaisesti olla oikeus itse päättää seksuaalisesta käyttäytymisestään edellyttäen, ettei hän loukkaa toisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta.²¹

3.2 Sukupuoliyhteys ja seksuaalinen teko

Sukupuoliyhteys ja seksuaalinen teko ovat rikoslain 20 luvun keskeisimpiä käsitteitä. Mainitut käsitteet esiintyvät luvun tunnusmerkistöissä. Ne on määritelty luvun 10 §:ssä. Käsitteistä seksuaalinen teko on sillä tavoin kattavampi, että sukupuoliyhteys on ainakin yleensä myös seksuaalinen teko. Tämä ilmenee muun muassa 4 §:n 1 momen-

¹⁹ Matikkala 2010b s. 91.

²⁰ Matikkala 2010b s. 97.

²¹ HE 6/1997 vp. s. 161.

tista, jossa puhutaan pakottamisesta muuhun kuin 1 §:ssä tarkoitettuun seksuaaliseen tekoon. Kyseinen RL 20:1 koskee pakottamista sukupuoliyhteyteen.²²

Rikoslain 20 luvun 10 §:n 1 momentin mukaan sukupuoliyhteydellä tarkoitetaan kyseisessä luvussa sukupuolielimellä tapahtuvaa tai sukupuolielimeen kohdistuvaa seksuaalista tunkeutumista toisen kehoon. Esitöiden mukaan vaginaalisen ja anaalisen sukupuoliyhteyden lisäksi kysymykseen tulisi myös oraalinen sukupuoliyhteys. Sukupuoliyhteyden käsitteen kannalta merkitystä ei ole myöskään sillä, onko kysymys eri sukupuolta vai samaa sukupuolta olevien välisestä sukupuoliyhteydestä.²³

Koska säännös edellyttää tunkeutumista, pelkästään se, että sukupuolielin koskettaa toista, ei ole sukupuoliyhteyttä. Myöskään sukupuolielinten koskettaminen toisiinsa ei vielä liene tunkeutumista (mutta voi merkitä yritystä). Vaikka tunkeutuminen on negatiivisen sävyn sisältävä käsite, ei ole välttämätöntä, että tunkeutumisen suorittava olisi rikokseen syyllistynyt. Periaatteessa joku voi nimittäin pakottaa toisen myös tunkeutumaan pakottajaansa itseensä. Määritelmän mukaisesta sukupuoliyhteydestä on kysymys silloinkin, kun sukupuolielimeen tunkeutuminen tapahtuu jollakin esineellä. Esineellä tapahtuva tunkeutuminen vaginaan on siis sukupuoliyhteyttä, kun taas sellaisen esineen tunkeutuminen esimerkiksi peräaukkoon ei ole sukupuoliyhteyttä, koska tunkeutuminen ei silloin tapahdu sukupuolielimeen.²⁴

Seksuaalisen tunkeutumisen määre, eli se, että tunkeutuminen tapahtuu sukupuolielintä käyttäen tai sukupuolielimeen kohdistuen, johtanee asettamaan edellytyksen, jonka mukaan teolla tulisi ainakin jommankumman osapuolen näkökulmasta olla seksuaalinen luonne. Silloin sukupuoliyhteyttä ei ehkä olisi sellainen esineellä tapahtuva tunkeutuminen sukupuolielimeen, jonka tarkoituksena on vain uhrin pahoinpiteleminen. Myöskään normaaleilla gynekologisilla tai muilla lääketieteellisillä toimenpiteillä ei ole seksuaalista luonnetta. Sukupuoliyhteys ei edellytä esimerkiksi siemensyöksyn tapahtumista.²⁵

Rikoslain 20 luvun 10 §:n 2 momentin mukaan seksuaalisella teolla tarkoitetaan kyseisessä luvussa sellaista tekoa, joka tekijä ja kohteena oleva henkilö sekä tekoolosuhteet huomioon ottaen on seksuaalisesti olennainen. Kyse voi olla toisen koskettamisesta, esimerkiksi toisen sukupuolielinten koskettelemisesta. Sormen työntäminen sukupuolielimeen voisi jo toteuttaa rikoslain 20:10.1:n sukupuoliyhteyden määritelmän. Fyysinen kontakti ei ole seksuaalisen teon välttämätön edellytys. Myös esimerkiksi striptease-esitystä saatetaan pitää seksuaalisena tekona. Toista ei tarvitse edes nähdä, vaan seksuaalinen teko voidaan tehdä myös esimerkiksi puhelinkeskustelussa.²⁶

Kysymyksessä täytyy olla teko, jolla tavoitellaan seksuaalista kiihotusta tai tyydytystä. Riittävää on, että jollakulla on tällainen tavoite. Ei edellytetä, että kiihotusta

²² Matikkala 2010b s. 98.

²³ HE 6/1997 vp. s. 188.

²⁴ Matikkala 2010b s. 99.

²⁵ Matikkala 2010b s. 99.

²⁶ Matikkala 2010b s. 99–100.

tai tyydytystä tavoitellaan itselle, vaan kyse voi olla teon tekemisestä toisen kiihottamiseksi tai tyydyttämiseksi. Teon täytyy olla myös tekijä ja kohteena oleva henkilö sekä teko-olosuhteet huomioon ottaen seksuaalisesti olennainen. Kriteeri pyrkii tuomaan esiin teon kontekstin huomattavan merkityksen tällä alueella. Samat teot eivät kaikkina aikoina, eri yhteiskunnissa ja kulttuureissa sekä eri henkilöiden välillä ole seksuaalisen merkityksen näkökulmasta samanlaisia. Olennaisuuden voidaan ajatella asettavan tietyn laadullisen ja määrällisen kynnyksen.²⁷

3.3 Pakottamisrikokset

Rikoksia, myös rikoslain 20 luvun rikoksia, voidaan ryhmitellä eri tavoin. Rikoslain 20 luvun rikokset voidaan jakaa esimerkiksi pakottamisrikoksiin, hyväksikäyttörikoksiin ja taloudellisiin hyväksikäyttörikoksiin²⁸. Pakottamisrikoksiin voidaan lukea luvun neljä ensimmäistä rikosta eli raiskaus, törkeä raiskaus, pakottaminen sukupuoliyhteyteen ja pakottaminen seksuaaliseen tekoon. Yhteisenä nimittäjänä näissä rikoksissa on pakottaminen, joskin kolme ensimmäistä rikosta voivat perustua myös puolustuskyvyttömään tilaan saattamiseen ja sen hyväksikäyttämiseen.²⁹

Raiskaussäännökset on porrastettu kolmeen tekemuotoon. Perustekemuoto on raiskaus (RL 20:1). Lisäksi teko voidaan arvostella törkeäksi raiskaukseksi (RL 20:2) tai sukupuoliyhteyteen pakottamiseksi (RL 20:3.1)³⁰. Raiskaus on vakavin seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaus. Muu kuin raiskauksessa tarkoitettu pakottaminen sukupuoliyhteyteen arvostellaan sukupuoliyhteyteen pakottamisena RL 20:3.2:n mukaan. Pakottaminen muuhun seksuaaliseen tekoon kuin sukupuoliyhteyteen arvostellaan RL 20:4:n mukaan.³¹

Rikoslain 20 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan raiskauksesta on tuomittava vankeuteen vähintään yhdeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi se, joka pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen käyttämällä henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa tai uhkaamalla käyttää sellaista väkivaltaa. Raiskauksen yritys säädetään rangaistavaksi 3 momentissa. Säännös on muuttunut lailla 495/2011 (voimaan 1.6.2011). Nykyään raiskauksesta tuomitaan 2 momentin mukaan myös se, joka käyttämällä hyväkseen sitä, että toinen tiedottomuuden, sairauden, vammaisuuden, pelkotilan tai muun avuttoman tilan takia on kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan, on sukupuoliyhteydessä hänen kanssaan. Merkitystä ei ole sillä, mikä on tekijän osuus

²⁷ Matikkala 2010b s. 100.

²⁸ Hyväksikäyttörikoksia, kuten lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä, ja taloudellisia hyväksikäyttörikoksia, kuten paritusta, ei käsitellä tässä lähemmin.

²⁹ Matikkala 2010b s. 102–103.

³⁰ Voimassa olevien säännösten eduskuntakäsittelyn aikana arvosteltiin voimakkaasti ”lievän raiskauksen” tekemuodon säätämistä. Käytäntö on kuitenkin osoittanut, että tuomioistuimet soveltavat RL 20:3.1:n säännöstä hyvin varovaisesti. Ks. Rautio 2009 s. 425–426.

³¹ Rautio 2009 s. 425.

puolustuskyvyttömyyden syntymisessä. Vastaava muutos tehtiin seksuaaliseen tekoon pakottamista koskevaan sääntelyyn (rikoslain 20 luvun 4 §:n uusi 2 momentti).³²

Raiskauksen tekijä tai kohde voi olla sekä mies että nainen. Tekijän tai uhrin iälle ei ole asetettu rajoituksia, mutta rikosoikeudellinen vastuuikäraja estää alle 15-vuotiaan tuomitsemisen raiskauksesta.³³

Raiskauksen keskeisiin tunnusmerkkeihin kuuluu pakottaminen. Via absolutasta eli vastustamattomasta pakosta on kyse silloin, kun uhrin ruumiinvoimat ylitetään siten, että hänellä ei ole fyysisesti mahdollisuutta toimia haluamallaan tavalla. Sukupuoliyhteyden päästään esimerkiksi pitämällä uhrin käsistä ja jaloista kiinni. Via compulsivassa kohde ei ole fyysisesti estynyt toimimaan tietyllä tavalla, mutta hänen tahtoonsa vaikutetaan tavalla, joka saa hänet tekemään kuten pakottaja tahtoo. Joku uhkaa esimerkiksi tappaa toisen, ellei tämä suostu sukupuoliyhteyteen. Raiskaussäännöksessä pakottamista on luonnehdittu siten, että pakottaminen tapahtuu käyttämällä henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa tai uhkaamalla käyttää sellaista väkivaltaa.³⁴

Henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa on toisen pahoinpiteleminen esimerkiksi lyömällä, potkimalla tai kuristamalla. Henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa on myös sukupuoliyhteyden mahdollistava kiinni- ja aloillaan pitäminen. Väkivallalla toinen pakotetaan sukupuoliyhteyteen. Mikä tahansa väkivalta ei riitä, vaan raiskauksessa väkivalta on sellaista, että se pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen.³⁵

Raiskaustunnusmerkistön mukaisen uhkauksen sisältönä on sellaisen teon tekeminen toiselle, joka merkitsisi edellä mainittua henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa. Kyseessä on toisen tahtoon vaikuttaminen siten, että hänen täytyy alistua sukupuoliyhteyteen. Henkilö valitsee ennemmin vastentahtoisen sukupuoliyhteyden kuin uhkauksen toteuttamisen. Vaikka uhkaaminen yleensä tapahtuu nimenomaisin lausumin, ei periaatteellista estettä ole sille, että uhkaaminen tapahtuu esimerkiksi elein jotakin teräasetta käyttäen. Väkivallan uhka voi kohdistua myös muuhun kuin raiskauksen uhriin itseensä, esimerkiksi hänen lapseensa. Mikäli tekijä ei uhkaa henkilöön kohdistuvalla väkivallalla vaan jollakin muulla, esimerkiksi omaisuuden tuhoamisella tai uhrin tekemän rikoksen paljastamisella, raiskauksen tunnusmerkistö ei täyty. Sovellettavaksi saattaa sen sijaan tulla lievemmän rikoksen, sukupuoliyhteyteen pakottamisen (RL 20:3.2), tunnusmerkistö.³⁶

Julkisuudessa käydään paljon keskustelua siitä, missä määrin uhrin tulee vastustaa sukupuoliyhteyttä. Raiskaussäännös puhuu nimenomaan pakottamisesta. Esitöissä on

³² HE 283/2010 vp. ja LaVM 37/2010 vp.

³³ Rautio 2009 s. 426.

³⁴ Matikkala 2010b s. 103–104.

³⁵ Matikkala 2010b s. 104. Ks. sama alaviite 24: Henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa tai sellaisella uhkaamista koskeva tunnusmerkki on samanlainen kuin ryöstössä (RL 31:1) muutoin paitsi, että jälkimmäisessä uhkauksen toteuttamiselle on asetettu myös välittömyyden vaatimus. Raiskauksen perusteluissa HE 6/1997 vp s. 172 viitataankin ryöstön perusteluihin, joista ilmenee mm., että aivan vähäinen väkivalta ei olisi riittävä peruste ryöstösäännöksen soveltamiselle (HE 66/1988 vp s. 96–97).

³⁶ Matikkala 2010b s. 104.

todettu, että teon kohteeksi joutuneelta ei voida vaatia itsensä vaarantamista teon ehkäisemiseksi, vaan riittää, että hän selvästi osoittaa vastustavansa sukupuoliyhteyttä. Lisäksi todetaan, että käytetyn väkivallan tai väkivallan uhan on oltava asteeltaan selaista, että se riittää murtamaan toisen tahdon.³⁷

Myös teko-olosuhteet vaikuttavat siihen, kuinka voimakkaan tai välittömän väkivallan uhkaa säännöksessä edellytetään. Jos uhatun mahdollisuudet puolustautua saattamatta itseään vaaraan ovat vähäiset, melko lievälläkin väkivallalla uhkaaminen voi riittää tahdon murtamiseen. Sen sijaan uhkaaminen myöhemmin tehtävällä väkivallalla edellyttää lähtökohtaisesti melko vakavan väkivallan uhkaa, jota uhatun olosuhteista johtuen on vaikea torjua.³⁸

Suomalainen raiskaustunnusmerkistö on vuodesta 1889 lähtien rakentunut koko ajan fyysiselle pakottamiselle tai sen uhalle. Tässä suhteessa vuoden 1998 ja 1889 raiskaussäännöksissä ei juuri ole eroa. Sen sijaan uutuutena hallituksen esityksessä vuonna 1997 huomioitiin se, että uhri saattaa pelosta lamaantua siten, ettei hän kykene toimimaan oman tahtonsa mukaisesti. Tällaisessa tapauksessa sukupuoliyhteyteen pakottaminen ei välttämättä edellytä mitään erityistä pakottamistointia. Sen sijaan hallituksen esityksen maininta pahoinpitelyn ja raiskaustunnusmerkistön konkurrenssista on johtanut jopa virheellisiin ratkaisuihin. Hallituksen esityksessähän todetaan, että ”jos pahoinpitely liittyy nimenomaan raiskauksen tekemiseen, tekijä olisi tuomittava ainoastaan raiskauksesta”. Hovioikeus on joissain tapauksissa virheellisesti korjannut käräjäoikeuden ratkaisuja sisällyttämällä kaikenlaista sukupuoliyhteyteen pakottamisen ulkopuolistakin pahoinpitelyä, vapaudenriistoa ja seksuaalista nöyryyttämistä raiskaustunnusmerkistöön. Tämä ei ole ollut lain sanamuodon mukaista eikä ilmeisesti lain perusteluissakaan ole tätä tarkoitettu.³⁹

Rikoksentehtäjä on rikoslain 20 luvun 2 §:n mukaan tuomittava törkeästä raiskauksesta vankeuteen vähintään kahdeksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi, jos raiskauksessa

- 1) aiheutetaan tahallisesti toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila,
- 2) rikoksen tekevät useat tai siinä aiheutetaan erityisen tuntuva henkistä tai ruumiillista kärsimystä,
- 3) rikos tehdään erityisen raa’alla, julmalla tai nöyryyttävällä tavalla tai
- 4) käytetään ampuma- tai teräasetta tai muuta hengenvaarallista välinettä taikka muuten uhataan vakavalla väkivallalla

ja raiskaus on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Törkeän raiskauksen yritys on niin ikään 2 momentin mukaan rangaistava.

Jos raiskaus, huomioon ottaen väkivallan tai uhkauksen vähäisyys taikka muut rikokseen liittyvät seikat, on kokonaisuutena arvostellen lieventävien asianhaarojen

³⁷ HE 6/1997 vp. s. 172.

³⁸ Rautio 2009 s. 427.

³⁹ Utriainen 2010 s. 276 ja HE 6/1997 vp. s. 173.

vallitessa tehty, rikoksentehtyjä on tuomittava pakottamisesta sukupuoliyhteyteen vankeuteen enintään kolmeksi vuodeksi. Pakottamisesta sukupuoliyhteyteen tuomitaan myös se, joka muulla kuin 1 §:n 1 momentissa mainitulla uhkauksella pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen. Yritys on rangaistava. (RL 20:3 §)

Ratkaisevaa rikoslain 20 luvun 3 §:n säännöstä sovellettaessa on kokonaisarviointi: onko raiskaus kokonaisuutena arvostellen lieventävien asianhaarojen vallitessa tehty? Huomioon otetaan kaikki raiskaukseen liittyvät seikat. Esimerkkeinä säännöksessä mainitaan väkivallan tai uhkauksen – eli pakottamiskeinojen – vähäisyys. Mitä lievempää väkivalta ja/tai uhkaus on, sitä lievempi raiskaus on.⁴⁰ Esitöiden mukaan erityisesti silloin, kun raiskaukseen ei lainkaan liity väkivaltaa, rikos saattaa myös muut seikat huomioon ottaen olla RL 20:3:n tarkoittama. Muut rikokseen liittyvät seikat voivat kattaa varsin monia ja erityyppisiä seikkoja. Yksi varteenotettava ulottuvuus on seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksen laatu ja suuruus. Sukupuoliyhteyden käsite on laaja, joten aiempaa useamman tyyppiset teot tulevat kyseeseen.⁴¹ Oikeuskirjallisuudessa on todettu, että esimerkiksi lyhytaikainen sormen vienti emättimeen lienee lievempi teko kuin rajusti suoritettu anaaliyhdyntä. Avioliitto tai muu parisuhde ei vähennä uhrin seksuaalista itsemääräämisoikeutta eikä siten sellaisenaan puhu lievemmän tekemuodon käsillä olon puolesta.⁴² Tämä on vahvistettu myös esitöissä⁴³. Utriainen on kuitenkin todennut, että tämä periaate vesittyy, kun esitöissä on seuraavaksi todettu, että: ”Rikokseen johtaneet ja siitä ilmenevät seikat otetaan yleisten rikosoikeudellisten periaatteiden mukaisesti huomioon myös näissä rikoksissa. Esimerkiksi rikosta edeltänyt tekijän ja uhrin välinen kanssakäyminen yhdessä muiden teko-olosuhteiden kanssa saattaa vaikuttaa sekä rangaistuksen mittaamiseen että sen arvioimiseen, onko tekoon sovellettava 3 §:ää.” Tällä lausumalla on oikeuskäytännössä pudotettu ravintolailtojen jälkeiset raiskaukset ns. lievien raiskausten kategoriaan.⁴⁴ Toisaalta lakivaliokunnan mietinnön mukaan jokaisella on oikeus milloin tahansa kieltäytyä sukupuoliyhteydestä siinäkin tapauksessa, että hän olisi etukäteen luvannut olla sukupuoliyhteydessä tai vaikka toinen osapuoli olisi perustellusti ymmärtänyt toisen olevan suostuvainen sukupuoliyhteyteen⁴⁵.

Sukupuoliyhteyteen pakottamista koskevan säännöksen soveltamistilanteille on ennen kaikkea tunnusomaista se, ettei tekoon liity eräitä törkeämmille tekemuodoille tunnusomaisia piirteitä. Lievimmin rangaistaviin rikoksiin ei sisälly ulkotiloissa tapahtuneita tekoja, niiden tekijä ei ole uhrille tuntematon, ne eivät sisällä suunnitelmallisia tai vapaudenriistoon kytkeytyviä piirteitä, ja tekijöitä ja uhreja on aina vain yksi.⁴⁶

⁴⁰ Matikkala 2010b s. 109.

⁴¹ HE 6/1997 vp. s. 175 ja Matikkala 2010b s. 109.

⁴² Matikkala 2010b s. 109.

⁴³ HE 6/1997 vp. s. 175.

⁴⁴ Utriainen 2010 s. 119.

⁴⁵ LaVM 3/1998 vp s. 36.

⁴⁶ Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012 s. 98.

Rikoslain 20:3.2:ssä kriminalisoidaan toisen pakottaminen sukupuoliyhteyteen muulla kuin raiskaussäännöksessä tarkoitetulla uhkauksella. Kysymys on siis uhkauksesta, joka ei sisällä henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa. Esitöissä on mainittu, että tällaisena muuna uhkauksena ei pidetä sukupuolisuhteen jatkamiseen liittyvää uhkausta, jossa esimerkiksi uhataan ottaa avioero tai katkaista muu parisuhde, ellei puoliso suostu sukupuoliyhteyteen⁴⁷.

4. Tilastotietoa rangaistuskäytännöstä ja rikosten määristä

Poliisin tietoon on viimeksi kuluneen vuosikymmenen jälkimmäisellä puoliskolla tullut vuosittain 550–700 raiskausrikosta (RL 20:1–3). Muita seksuaalirikoksia (RL 20:4–5 ja 8–9) on puolestaan tullut tietoon yleensä 300–500 vuodessa. Suunta on ollut kasvava. Rikoksista kaikki eivät selviä, joten tuomioiden määrä on mainittuja lukuja alhaisempi. Seksuaalirikoksista merkittävä osa jää kokonaan piilorikollisuudeksi. Osa poliisin tietoon tulleen rikollisuuden kasvusta selittyy ilmoitusherkkyuden muutoksilla. Erittäin suuri osa seksuaalirikosten tekijöistä on miehiä.⁴⁸

Raiskausrikosten rangaistuksia selvittäessä on todettu, että vuonna 2003 päärikoksen (RL 20:1) mukaan raiskauksen ehdollisen vankeuden keskipituus oli 16,7 kuukautta ja ehdottoman vankeuden 23,7 kuukautta⁴⁹. Vuonna 2008 raiskauksen yksittäisrikoksen keskirangaistus oli ehdollisena 16,0 kuukautta ja ehdottomana 17,9 kuukautta. Törkeän raiskauksen keskirangaistus oli 34,5 kuukautta ehdotonta vankeutta ja pakottamisesta sukupuoliyhteyteen määrättiin keskimäärin 7,7 kuukautta vankeutta ehdollisena.⁵⁰

Tuorein tutkimus raiskausrikosten esiintyvyydestä ja rangaistuskäytännöstä on julkaistu vuonna 2012⁵¹. Tutkimuksen mukaan poliisin tietoon tulleiden ja tuomittujen raiskausrikosten lukumäärät ovat kaksinkertaistuneet viimeisen 10 vuoden kuluessa. Muutoksen taustalla ovat ennen kaikkea yleinen ilmoitusherkkyiden kasvu sekä rikosten syyteoikeutta laajentaneet lainmuutokset. Noin joka viides poliisin tietoon tullut raiskausrikos johtaa Suomessa rangaistukseen. Raiskauksen perustunnusmerkistön mukaisen rikoksen normaalirangaistus on noin kahden vuoden mittainen ehdoton vankeus. Törkeän raiskauksen keskirangaistus on 3–4 vuoden ehdoton vankeusrangaistus. Pakottaminen sukupuoliyhteyteen johtaa yleensä hieman alle vuoden pituiseen ehdolliseen vankeuteen. Rangaistuslajin valintaan ja rangaistuksen pituuteen vaikuttavia seikkoja ovat muun muassa tekijän aikaisemmat rikokset, rikoksen tekotapa, teon seuraukset, teon suunnitelmallisuus, aseiden käyttö, tekijöiden lukumäärä, tekijän

⁴⁷ HE 6/1997 vp. s. 176.

⁴⁸ Matikkala 2010b s. 92.

⁴⁹ Lappi-Seppälä – Hinkkanen 2004 s. 19–20.

⁵⁰ Rikollisuustilanne 2008 s. 337.

⁵¹ Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012. Tutkimuksessa on tarkasteltu 263 tapausta ajalta 2006–2009.

ja uhrin välinen suhde sekä uhrin ominaispiirteet (ikä ja mahdollinen avuttomuus). Seikoilla on vaikutusta sekä tunnusmerkistön että rangaistuslajin valintaan kuin myös rangaistuksen pituuteen.⁵²

Edellä mainitussa tutkimuksessa raiskausrikoksista langetettavat rangaistukset on jaettu karkeasti viiteen luokkaan. Lievimmin rangaistavan ryhmän muodostavat sukupuoliyhteyteen pakottamisesta (RL 20:3) tuomitut 3–9 kuukauden ensikertalaisille rikoksentehtäjöille määrätty ehdolliset vankeusrangaistukset. Rikokset tapahtuvat joko puolisoiden/seurustelukumppaneiden, tuttavien tai satunnaisten tuttavien välillä. Tekotapana on tyypillisesti kiinni pitäminen, riisuminen sekä kaataminen sängylle. Joka toisessa tapauksessa rikosta on edeltänyt yhteinen ajanvietto asunnossa, ravintolassa taikka muussa tapaamisessa. Tähän ryhmään kuuluvia tapauksia on runsas kymmenesosa kaikista raiskaustuomioista. Seuraava samaa rikosta (pakottaminen sukupuoliyhteyteen) koskeva rangaistusvyöhyke sijoittuu vajaasta vuodesta vajaaseen puoleentoista vuoteen. Myös nämä rikokset tapahtuivat joko puolisoiden tai seurustelukumppaneiden tai tuttavien välillä. Tässä ryhmässä aiemmin rangaistujen osuus oli edellistä suurempi. Tämän ryhmän tapauksia on vajaa kymmenesosa kaikista raiskaustuomioista.⁵³

Kolmannen ryhmän muodostavat raiskauksen perustunnusmerkistön (RL 20:1) nojalla tuomitut lievimmät rangaistukset (runsaasta vuodesta puoleentoista vuotta). Näitä on noin 30 prosenttia kaikista raiskaustuomioista. Ryhmässä vajaa puolet tuomittiin ehdolliseen vankeusrangaistukseen, neljännes ehdollisen vankeuden ja yhdyskuntapalvelun yhdistelmään ja 30 prosenttia vankilaan. Puolet rikoksista tapahtui puolisoiden/seurustelukumppaneiden välillä ja valtaosa lopuista tuttavien tai muutoin toisensa entuudestaan tunteneiden välillä. Yksi kymmenestä oli tuntemattoman tekemä. Tyypillinen tekotapa on riisuminen, kiinni pitäminen sekä vähäisemmäksi luonnehdittava väkivalta. Vakavampaa väkivaltaa (nyrkein lyöminen/potkiminen) raportoitiin noin 15 prosentissa tapauksia. Myös tämän ryhmän rikosta edelsi yleensä jonkinlainen yhdessäolo joko ravintolassa tai asunnossa. Raiskauksen perustunnusmerkistön mukaisten ankarammin rangaistavien tapausten rangaistukset liikkuivat puolestatoista vuodesta runsaaseen kahteen ja puoleen vuoteen. Tähän ryhmään kuuluvia tapauksia on noin kolmannes kaikista raiskaustuomioista. Kolme neljästä tuomittiin ehdotomaan vankeusrangaistukseen ja loput joko pelkkään ehdolliseen vankeuteen tai sen ja yhdyskuntapalvelun yhdistelmään. Rikoksista kolmannes tapahtui puolisoiden/seurustelukumppaneiden välillä ja lähes saman verran satunnaisten tuttavien tai muutoin toisensa entuudestaan tunteneiden välillä. Uhrille entuudestaan tuntemattomien tekijöiden tekemiä rikoksia ryhmässä oli runsas viidennes. Tekotapojen kuvauksissa toistuu uhrin ”retuuttaminen” ja väkivalloin aloillaan pitäminen. Kuudenneksessä tapauksista mainittiin suoranainen nyrkeillä lyöminen ja/tai potkiminen, ja yhteen kym-

⁵² Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012 s. 15–16.

⁵³ Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012 s. 16–17.

menestä sisältyi pidempiaikaista vapaudenriistoa. Noin joka kolmannessa tapauksessa rikosta edelsi yleensä jonkinlainen yhdessäolo joko ravintolassa tai asunnossa.⁵⁴

Viidennen ryhmän muodostavat ankarimmin rangaistavat törkeät raiskaukset. Näitä on noin 10 prosenttia kaikista tapauksista. Rangaistusten pituus vaihteli vajaasta kolmesta vuodesta viiteen vuoteen vankeutta. Valtaosassa tapauksia tekijä oli uhrille entuudestaan tuntematon. Puolisoiden/seurustelukumppaneiden tekemiä rikoksia oli runsas viidennes ja loput olivat satunnaisten tuttavien tekemiä. Tekotapoihin sisältyy erimuotoista väkivaltaa, uhria on saatettu lyödä useita kertoja, kuristaa ja/tai retuuttaa. Joka viidennessä tapauksessa oli maininta teräseen käytöstä ja lähes yhtä usein rikoksessa oli useampi tekijä. Vajaaseen neljännekseen teoista liittyi useamman tunnin kestänyt vapaudenriisto. Valtaosassa rikoksia sukupuoliyhteys oli kestänyt huomattavan pitkään ja/tai se oli sisältänyt useampia yhdyntämuotoja. Lapsiin kohdistuneet teot arvioidaan muita helpommin törkeiksi raiskauksiksi.⁵⁵

Tutkimuksessa on verrattu eri rikoksista tuomittujen rangaistusten ankaruutta toisiinsa nähdessä sekä vankilan käyttösuuden että tuomittujen vankeusrangaistusten pituuden nojalla. Molemmat tavat ovat antaneet pääosin saman lopputuloksen. Vakavammiksi rikoksiksi asettuvat täytetyt henkirikokset. Näitä seuraavat jokseenkin samalla tasolla törkeä raiskaus ja tapon yritys. Seuraavia rikoksia vakavuusjärjestyksessä ovat törkeä ryöstö, törkeä huumausainerikos sekä perustunnusmerkistön mukainen raiskaus. Törkeä pahoinpitely asettuu hieman raiskauksen alapuolelle. Pakottaminen sukupuoliyhteyteen jää talousrikosten törkeiden tekemuotojen taakse, mutta sijoittuu ennen omaisuusrikosten perusmuotoja.⁵⁶

5. Oikeuskäytäntöä

Vastoin suuren yleisen mielipidettä oikeuskirjallisuudessa on todettu, että seksuaalirikoksista tuomitaan ankarahkoja rangaistuksia⁵⁷. Seuraavassa tarkastellaan raiskausrikoksia oikeuskäytännön valossa.

5.1 Korkeimman oikeuden ratkaisukäytäntö

Korkein oikeus on ns. Kemin pikaraiskausta koskeneessa tapauksessa nro 3550, 13.11.1998, jossa sovellettiin aiempaa lakia, todennut, ettei teon törkeysastetta arvioitaessa lieventävänä voitu pitää sitä, ettei väkisinmakaaminen ollut kestänyt pitkään. Toisaalta korkein oikeus totesi myös, että teon arvioimiseen tavanomaista törkeämmäksi voisi vaikuttaa muun muassa uhria alistavan tilanteen pitkittäminen.

⁵⁴ Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012 s. 17.

⁵⁵ Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012 s. 17–18.

⁵⁶ Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012 s. 18.

⁵⁷ Matikkala 2010b s. 92.

5.2 Hovioikeuskäytäntö

5.2.1 Aiemmat tutkimukset

Utriainen on tutkinut hovioikeuskäytäntöä vuosilta 2000–2005 ja todennut, että tekijä tuomitaan usein pakottamisesta sukupuoliyhteyteen silloin, kun tapahtumat liittyvät ravintolailtaan. Tekijä ja uhri ovat esimerkiksi tavanneet ravintolassa, jossa tekijä on luvannut viedä uhrin kotiin autolla, mutta matkalla ehdottanut tekijän hotellihuoneeseen menoa, johon uhri on suostunut. Tai ravintolaillan jälkeen on lähdetty tekijän asunnolle katsomaan jääkiekko-ottelua tai ravintolasta on lähdetty jatkoille esimiehen kotiin tai asianosaiset ovat keskustelleet ravintolassa ja uhri lähdettyä sieltä pois, tekijä on yhtäkkiä ilmestynyt kadulla hänen viereensä. Kaikissa hovioikeuksissa tuomituissa tapauksissa uhri on selvästi suusanallisesti ja muutoin ilmaissut, ettei hän halua seksiä tekijän kanssa. Ainoastaan yhdessä tapauksessa tuomioistuimien totesi, että tekijä on mahdollisesti luullut uhrin olevan suostuvainen seksiin hotellihuoneeseen mentäessä, mutta tässäkin tapauksessa hänen on tullut ymmärtää uhrin käyttäytymisestä ennen yhdyntää, ettei tämä siihen ole suostunut. Tuomioistuimet ovat perustelleet RL 20:3:n soveltamista säännönmukaisesti käytetyn väkivallan vähäisyydellä. Olosuhteita ei perusteluissa suoraan mainita, mutta ne yleensä ovat olleet tilanteita, jossa tekijä ja uhri ovat joko ravintolassa tutustuneet tai tunteneet toisensa aikaisemmin. Poikkeuksena on yksi tapaus, jossa tekijä oli tunkeutunut naisten WC:hen ja yrittänyt pakottaa siellä olleen naisen suuseksiin. Kaikissa käsitellyissä hovioikeustapauksissa rangaistukseksi oli tuomittu ehdollista vankeutta. Kaikki tapaukset perustuivat myös pakottamiseen eli uhria oli tartuttu esimerkiksi käsistä kiinni. RL 20:3.2:n tunnusmerkistössä mainitaan myös mahdollisuus uhkauksella pakottaa toinen sukupuoliyhteyteen. Erilaisia uhkauksia esiintyi paljon raiskauksen ja törkeän raiskauksen oikeustapauksissa, mutta uhkaus sukupuoliyhteyteen pakottamisen yhteydessä on jäänyt lähinnä akateemiseksi kysymykseksi.⁵⁸

5.2.2 Helsingin hovioikeudessa 1.1.2007–31.12.2011 annetut tuomiot

5.2.2.1 Lieventäviä tekijöitä

Vähäinen väkivalta

Vähäinen väkivalta on tapausaineiston perusteella yleisin perustelu lievemmän nimikkeen soveltamiselle. Esimerkiksi kiinniottaminen, käsistä tarttuminen, työntäminen, kaataminen ja kiinnipitäminen on oikeuskäytännössä katsottu sellaiseksi vähäiseksi väkivallaksi, että teko on luettu syyksi raiskauksen asemesta pakottamisena sukupuoliyhteyteen.

⁵⁸ Utriainen 2010 s. 192–193. Hovioikeustapauksia oli RL 20:3:n liittyen yhteensä 14 kappaletta.

liiyhteyteen⁵⁹. Näin siitä huolimatta, että tekijällä on ollut mukanaan veitsi, jota hän on ”esitellyt” uhrille⁶⁰.

Syyttäjä, kärjäoikeus ja hovioikeus katsoivat teossa käytetyn väkivallan vähäinen määrä huomioiden vastaajan syyllistyneen pakottamiseen sukupuoliyhteyteen, kun vastaaja oli asunnossaan istunut uhrin jalkojen päällä, puristanut ja pitänyt uhria voimakkaasti jaloillaan ja suorittanut yhdynnän takaapäin uhrin kielloista ja vastaan pyristelyistä huolimatta. Uhri oli kärjäoikeudessa vaatinut tekijälle rangaistusta raiskauksesta.⁶¹

Kärjäoikeus tuomitsi tekijän raiskauksen sijasta pakottamisesta sukupuoliyhteyteen, kun käytetty väkivalta oli vähäistä (uhri oli pakotettu yhdyntään käsistä kiinni pitämällä) ja tapauksessa oli erityispiirteitä. Näitä erityispiirteitä ei ole tarkemmin yksilöity. Edempänä tuomiossa on selostettu, että pariskunta oli eronnut ja tekijä oli mahdollisesti loukkaantunut erosta ja siitä, että uhri oli torjunut hänen hellydenosoituksensa. Hovioikeus alensi kärjäoikeuden yhden vuoden viiden kuukauden ehdollisen rangaistuksen yhteen vuoteen.⁶²

Sitä vastoin tapauksessa, jossa 62-vuotias tekijä oli kohdistanut tekonsa 15-vuotiaaseen lapseen, katsottiin raiskauksen tunnusmerkistön täyttyvän vähäisestä väkivallasta huolimatta. Tekijä oli juottanut uhrille väkevää alkoholia, riisunut hänet vastoin hänen tahtoaan ja tönäissyt sängylle, millä menettelyllä hovioikeus katsoi tekijän murtaneen kahdestaan hänen kanssaan asunnossa peloissaan ja humalassa olleen uhrin vastustus-tahdon. Kärjäoikeus oli tapauksessa päätenyt samaan lopputulokseen.⁶³

Myös toisessa tapauksessa, jossa teko kohdistui alaikäiseen lapseen kärjäoikeus katsoi asianomistajan vaatimuksen mukaisesti raiskauksen tunnusmerkistön täyttyvän vähäisestä väkivallasta huolimatta. Syyttäjä oli vaatinut vastaajalle rangaistusta pakottamisesta sukupuoliyhteyteen. Kärjäoikeuden mukaan ”tekoa kokonaisuutena arvioitaessa on kuitenkin kiinnitettävä huomiota myös siihen, että vastaaja on kohdistanut tekonsa alaikäiseen asianomistajaan. Lisäksi tekopäivän tapahtumista esitetty selvitys osoittaa, että vastaaja on suunnitelmallisesti houkutelut asianomistajan raiskauksen mahdollistavaan tilanteeseen. Kärjäoikeuden mukaan käytetyn väkivallan vähäisyydestä huolimatta tekoa ei voida pitää lieventävien asianhaarojen vallitessa tehtynä.” Hovioikeus hyväksyi kärjäoikeuden ratkaisun.⁶⁴

Eräässä tapauksessa, jossa vastaajan käyttämä väkivalta ei ollut ollut erityisen voimakasta, hovioikeus katsoi kuitenkin ”huomioon ottaen, että sitä on kuitenkin käytetty ja että vastaaja on vastoin asianomistajan tahtoa tunkeutunut asianomistajan kotiin ja siellä raiskannut asianomistajan”, että tekoa ei voida pitää lieventävien asianhaarojen vallitessa tehtynä ja tuomitsi tekijän raiskauksesta.⁶⁵

⁵⁹ Tuomiot 11/2010, 3/2011, 12/2011, 6/2010, 10/2007, 6/2007 ja 11/2007.

⁶⁰ Tuomio 3/2011.

⁶¹ Tuomio 6/2010.

⁶² Tuomio 12/2007.

⁶³ Tuomio 2/2010.

⁶⁴ Tuomio 12/2008.

⁶⁵ Tuomio 3/2011

Teon vakavuusastetta arvioidessaan kärjäoikeus on eräässä tapauksessa todennut, että ”asianomistajan oma käyttäytyminen hänen lähtiessään yhdessä ystävänsä kanssa vapaaehtoisesti entuudestaan melkein tuntemattoman vastaajan asunnolle ja tekemiset siellä – yhdyntä toisten ihmisten nähden itseä huomattavasti vanhemman miehen kanssa, vaikkakin asianomistajan suostumuksesta – olivat epäilemättä katumisen ja häpeän tunteen muodossa olleet tosiasiallisesti paljolti vaikuttamassa aiheutuneisiin psyykkisiin tuntemuksiin.” Kärjäoikeus katsoi väkivallan vähäisyys ja muut seikat huomioon ottaen vastaajan syyllistyneen pakottamiseen sukupuoliyhteyteen, kuten syytteessä oli todettu. Asianomistajien rangaistusvaatimus raiskauksesta hylättiin.⁶⁶

Eräässä tapauksessa uhri ja eräs toinen naishenkilö olivat lähteneet saunomisen yhteydessä kävelemään kerrostaloasunnosta erään kaupungin keskustaa kohden ke-sääamuna arviolta noin puoli kuuden aikaan pukeutuneena ainoastaan pyyhkeisiin⁶⁷. Tällä matkalla he olivat tavanneet tekijän. Myöhempien tapahtumien osalta hovioikeus on katsonut osapuolten kertomusten eroavan toisistaan ja jääneen selvittämättä, mitä on tapahtunut ennen uhrin ja tekijän saapumista kerrostalon rappukäytävään. Selvitetyksi on kuitenkin tullut, että tekijä on porraskäytävässä ahdistellut vain pyyhkeeseen verhoutunutta uhria työntämällä tahi painamalla tätä seinää vasten, puristel-lut uhria takamuksesta ja kosketellut tätä myös sukupuolielimestä. Uhri oli yrittänyt päästä tilanteesta irti ja myös huutanut apua, mutta tekijä oli seurannut uhrin pyris-tellessä irti otteesta ja jatkanut seinää vasten painamista. Sivullisen henkilön puutut-tua huudoillaan tilanteeseen tekijä on töytäissyt uhrin lattialle ja poistunut paikalta. Hovioikeus on todennut, että tekijän suorittama ahdistelu ei ole kuitenkaan ollut eri-tyisen voimakasta, mitä osoittaa esimerkiksi se, ettei hän ole saanut revityksi pyy-hettä pois uhrin päältä, vaikka fyysisesti voimakkaampana hänellä olisi ollut siihen mahdollisuus. Uhri on kuvannut, ettei hän ollut saanut tilanteessa fyysisiä vammoja. Hovioikeus on vielä todennut, että teko on tapahtunut valoisaan aikaan kerrostalon rappukäytävässä useamman huoneiston ulko-oven välittömässä läheisyydessä. Nämä seikat huomioiden hovioikeus on katsonut jääneen näyttämättä, että tekijä olisi yrittä-nyt pakottaa uhrin sukupuoliyhteyteen. Syyte raiskauksen yrityksestä on hylätty. Sek-suaaliseen tekoon pakottamisen osalta hovioikeus on kuitenkin todennut, että tekijän on koskettelullaan näytetty selkeästi tavoitelleen seksuaalista kiihotusta tai tyydytystä. Uhrin kuvaama painaminen seinää vasten ja hänen pyrkimyksensä päästä tilanteesta irti osoittaa, että tekijä on käyttänyt sellaista voimaa, joka täyttää rikoslain 20 luvun 4 §:ssä säädetyn väkivallan käytön edellytyksen. Uhrin 16 vuoden ikä, hänen huu-tonsa teon yhteydessä ja hänen teon jälkeinen järkytyksensä osoittavat, että tekijän menettely on ollut uhrin seksuaalista itsemääräämisoikeutta lainkohdassa tarkoitetu-in tavoin olennaisesti loukkaavaa. Tekijä tuomittiin pakottamisesta seksuaaliseen tekoon neljän kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Kärjäoikeus oli tuominnut te-

⁶⁶ Vastaaja valitti tuomiosta hovioikeuteen, mutta peruutti sittemmin valituksensa. Päätös 3/2007.

⁶⁷ Tuomio 5/2009.

kijän raiskauksen yrityksestä vuoden ehdottomaan vankeuteen. Käräjäoikeuden mukaan tekijän menettely oli selvästi tähdännyt sukupuoliyhteyteen.

Kanssakäyminen ennen tekoa tai sen jälkeen

Myös uhrin ja tekijän välinen kanssakäyminen ennen ja jälkeen teon on oikeuskäytännössä otettu huomioon.

Eräässä tapauksessa vastaaja oli kertonut asianomistajalle ensimmäisen tapaamisen yhteydessä muun muassa olleensa vankilassa. Hovioikeus katsoi kuitenkin sen, että asianomistaja oli itse päättänyt ottaa yhteyttä vastaajaan ja hakeutunut tämän seuraan sekä uskaltanut jäädä vieraaseen asuntoon vastaajan kanssa, osoittavan, ettei asianomistaja ollut ainakaan tuossa vaiheessa erityisesti pelännyt vastaajaa. Toisin kuin käräjäoikeus, joka oli tuominnut vastaajan raiskauksesta, hovioikeus katsoi edellä mainitut seikat huomioon ottaen, että raiskaus oli tehty kokonaisuutena arvostellen lieventävien asiahaarojen vallitessa ja tuomitsi vastaajan sukupuoliyhteyteen pakottamisesta.⁶⁸

Toisin kuin käräjäoikeus, hovioikeus hylkäsi äänestyksen jälkeen syytteen raiskauksesta tapauksessa, jossa raiskaus oli syytteen mukaan tapahtunut ravintolailian jälkeen ravintolan ulkopuolella. Hovioikeuden enemmistön mukaan se, että asianomistaja oli ollut valmis ja halukas poistumaan ravintolasta hänelle entuudestaan tuntemattomien miesten seurassa oli hyvinkin saattanut jättää vastaajan siihen käsitykseen, ettei asianomistaja ollut suhtautunut ehdottoman torjuvasti vastaajan ehdottaman seksin harjoittamiseen. Eri mieltä olleen jäsenen mukaan näytön jälkikäteisarvioinnissa ei ollut merkitystä sillä, miten asianomistaja oli ennen tapahtumaa käyttäytynyt ravintolassa hänelle entuudestaan tuntematonta vastaajaa kohtaan eikä silläkään, että asianomistaja olisi ollut valmis poistumaan ravintolasta kolmen vieraan miehen seurassa.⁶⁹

Myös toisessa tapauksessa hovioikeus hylkäsi äänestyksen jälkeen syytteen pakottamisesta sukupuoliyhteyteen tapauksessa, jossa vastaaja oli syytteen mukaan pakottanut 17-vuotiaan asianomistajan sukupuoliyhteyteen kanssaan riisumalla rimpuilevan asianomistajan, kaatamalla tämän sängylle, makaamalla tämän päällä ja pitämällä tästä kiinni. Vastaaja ja asianomistaja olivat aiemmin samana päivänä tutustuneet internetin keskustelupalstalla, jossa vastaaja oli etsinyt seksiseuraa ja jossa he olivat sopineet tapaamisesta. Hovioikeuden enemmistön mukaan huomioon ottaen asianosaisten välisten yhteydenottojen aihe ja asianomistajan saapuminen hänelle entuudestaan tuntemattoman vastaajan seurassa asuntoon, asianomistajan kertomusta ei pelkästään ilman sitä tukevaa muuta näyttöä voitu pitää riittävänä selvityksenä hänen kieltäytymisestään yhdynnästä. Eri mieltä olleen jäsenen mukaan sekä vastaajan että asianomistajan kertomuksista ilmeni yhtenevästi, että asianomistaja oli asunnossa useaan otteeseen kieltäytynyt seksistä sekä sanallisesti että estämällä vastaajaa rii-

⁶⁸ Tuomio 11/2010.

⁶⁹ Tuomio 4/2010.

sumasta villatakkiaan. Eri mieltä ollut jäsen totesi, että henkilöllä on milloin tahansa oikeus kieltäytyä sukupuoliyhteydestä etukäteen annetusta lupauksesta riippumatta. Eri mieltä ollut jäsen piti asianomistajan kertomusta uskottavampana ja tuomitsi vastaajan pakottamisesta sukupuoliyhteyteen.⁷⁰

Toisaalta tapauksessa, jossa vastaaja oli pakottanut asianomistajan sukupuoliyhteyteen käyttämällä väkivaltaa ja uhkaamalla tappaa hänet, teon rangaistavuuden kannalta ei hovioikeuden mukaan merkitystä ollut sillä, oliko asianomistaja alun perin lähtenyt vastaajan mukaan ravintolasta vapaaehtoisesti.⁷¹

Hovioikeus on eräässä tapauksessa perustellut ratkaisuaan tuomita ehdollista vankeutta ehdottoman vankeuden sijasta paitsi vastaajan ensikertalaisuudella myös sillä, että asianomistaja ja vastaaja olivat tapahtuman jälkeenkin olleet jossain määrin tekemisissä toistensa kanssa.⁷²

Edelleen rangaistuksen mittaamisen yhteydessä hovioikeus on katsonut, että käräjäoikeuden vakavimmasta teosta eli raiskauksesta ja seitsemästä muusta rikoksesta tuomitsema yhteinen kolmen vuoden kuuden kuukauden vankeusrangaistus oli liian ankara ottaen huomioon tekijän menettely kokonaisuutena (tämä oli lannistanut uhrin vastarinnan omalla ruumiinpainollaan ja pitämällä uhrin käsistä voimakkaasti kiinni, ei muuta väkivaltaa) sekä hänen ja uhrin välinen keskinäinen kanssakäyminen raiskausta edeltävinä päivinä. Hovioikeus alensi rangaistusta vuodella. Tekijä ja uhri olivat aiempina päivinä harrastaneet seksiä yhteisymmärryksessä – tosin uhrin kertoman mukaan tekijä oli pitänyt hänet jatkuvasti alkoholin vaikutuksen alaisena ja hän olisi jo aiemmin halunnut poistua tekijän luota.⁷³

Eräässä tapauksessa asianosaisten välistä aiempaa seksuaalista kanssakäymistä ei tullut hovioikeuden mukaan ottaa kokonaisuudessaan lieventävänä seikkana huomioon. Asianosaiset olivat harrastaneet tapahtumaa edeltävänä yönä suuseksiä. Hovioikeuden mukaan tekijän ja uhrin välistä (seksuaalista) kanssakäymistä edeltävänä yönä ei ollut pidettävä lieventävänä tekijänä teon kokonaisarviointissa. Hovioikeuden mukaan vastaaja ei ollut edeltävän yön tapahtumakokonaisuuden perusteella voinut perustellusti luulla asianomistajan haluavan aamulla yhdyntää, kun otettiin huomioon myös asianomistajan reagointi ja käyttäytyminen (kieltäytyminen suusanallisesti ja rimpuihu).⁷⁴

Vastaavalla tavoin hovioikeus katsoi toisessa tapauksessa, ettei asianosaisten aiemmalla seksuaalisella kanssakäymisellä ollut merkitystä tilanteessa, jossa riidatonta oli, että asianomistaja oli useaan kertaan kieltäytynyt sukupuoliyhteydestä vastaajan kanssa. Hovioikeus totesi, ettei tekoa edeltävän yön tapahtumat, jotka olivat selkeästi päättyneet, osoittaneet asianomistajan antaneen suostumustaan myöhemmin tapahtu-

⁷⁰ Tuomio 9/2007.

⁷¹ Tuomio 12/2009.

⁷² Tuomio 1/2009.

⁷³ Tuomio 2/2010.

⁷⁴ Tuomio 8/2011.

vaan seksuaaliseen kanssakäymiseen eivätkä heikennä tai poista asianomistajan oikeutta kieltäytyä sellaisesta.⁷⁵ Myöskään sitä, että asianosaiset olivat aiemmin illalla suudelleet, ei ollut hovioikeuden mukaan pidettävä lieventävänä seikkana teon kokonaisarvostelussa⁷⁶.

Käräjäoikeus on katsonut, ettei sitä, että 17-vuotias uhri meni asunnolle vapaaehtoisesti tapaamaan tekijää, voida pitää tekoa lieventävänä asianhaarana⁷⁷.

Sille, että asianosaiset ovat olleet naimisissa keskenään, ei ole annettu merkitystä ehdottoman ja ehdollisen vankeuden välistä harkintaa tehtäessä. Hovioikeuden mukaan tilanteessa, jossa tekijän syyksi luettiin muun ohella raiskaus ja jossa hovioikeus katsoi oikeudenmukaiseksi yhteiseksi rangaistukseksi kaksi vuotta vankeutta, tekijän ensikertalaisuuden ohella rangaistuksen ehdottomuutta vastaan olisi tullut olla harkintaan vaikuttavia ja varteen otettavia painavia lisäperusteita. Hovioikeuden tuomion perustelujen mukaan se, että asianomistaja ja vastaaja olivat tapahtumahetkellä olleet keskenään naimisissa, ei ollut tällainen seikka. Koska muitakaan perusteita ehdollisuudelle ei ollut todettu, hovioikeus päätyi tuomitsemaan vastaajan yhteiseen ehdottomaan vankeusrangaistukseen.⁷⁸

Kesto

Tutkimuksen kohteena olleista tapauksissa ei ole tuotu esiin teon lyhyttä kestoa lieventävänä seikkana.

Raiskauksen keston merkityksestä törkeysarvostelun kannalta keskusteltiin vilkkaasti ns. ”lyhyttä raiskausta” (edellä selostettu korkeimman oikeuden tapaus) koskevan jutun yhteydessä. Näkemystä, jonka mukaan rikoksen lyhyttä kestoa voisi pitää rangaistuksen lieventämisen perusteena, kritisoitiin julkisuudessa varsin laajasti. Asetelman kääntöpuoli – eli mahdollisuus koventaa rangaistusta rikoksen jatkuessa pitkään – on ollut vähemmän kommentoinnin aihe. Näin ollen on katsottu olevan vaikeaa puoltaa näkemystä, etteikö pitkään jatkuva rikos merkitsisi uhrille suurempaa kärsimystä, mikä myös merkitsee, että muilta osin keskenään samanlaisissa rikoksissa teon kestolla olisi merkitystä.⁷⁹

5.2.2.2 Ankaroitettavia tekijöitä

Väkivalta ei vähäistä

Jos raiskaus, huomioon ottaen väkivallan tai uhkauksen vähäisyys taikka muut rikoksen liittyvät seikat, on kokonaisuutena arvostellen lieventävien asianhaarojen

⁷⁵ Tuomio 11/2007.

⁷⁶ Tuomio 3/2011.

⁷⁷ Tuomio 11/2008 (Vantaan käräjäoikeuden tuomio 11/2007).

⁷⁸ Tuomio 10/2011.

⁷⁹ Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012 s. 66.

vallitessa tehty, rikoksenteijä on tuomittava pakottamisesta sukupuoliyhteyteen. Rajanvedossa raiskauksen ja sukupuoliyhteyteen pakottamisen välillä hovioikeus ei pitänyt kiinni pitämistä ja uhrin jalkojen avaamista vähäisenä väkivaltana. Vastaaja oli sukupuoliyhteyteen päästäkseen käyttänyt väkivaltaa ainakin puristamalla asianomistajaa ranteista, painamalla tätä voimakkaasti lantiosta ja riisumalla asianomistajalta housut. Vastaaja oli lisäksi levittänyt asianomistajan jalkoja. Käräjäoikeuden tuomion perustelujen mukaan asianosaiset olivat aamuyöstä ravintolaillan jälkeen yhdessä päättäneet lähteä vastaajan asunnolle. Heillä oli ollut yön suhteen erilaisia odotuksia eikä vastaaja ollut omiin odotuksiinsa nähden ottanut tosissaan tai kyennyt ymmärtämään asianomistajan seksin harjoittamisen suhteen pyristelyn ja sanallisten kieltojen muodossa antamia kielteisiä viestejä, jotka tilanteen alkuvaiheessa eivät olleet olleet kovin voimakkaita. Käräjäoikeus katsoi näihin seikkoihin nähden, että raiskaus oli tehty lieventävien asianhaarojen vallitessa ja tuomitsi vastaajan pakottamisesta sukupuoliyhteyteen. Hovioikeus puolestaan katsoi, että vastaajan käyttämän fyysisen voiman määrä ja kesto oli ollut sellaista, että se oli murtanut asianomistajan tahdon. Hovioikeuden mukaan vastaajan käyttämä väkivalta ja teko-olosuhteet kokonaisuutena huomioon ottaen teko ei ollut kokonaisuutena arvostellen tehty lieventävien asianhaarojen vallitessa. Hovioikeus tuomitsi vastaajan raiskauksesta.⁸⁰

Toisessa tapauksessa sekä käräjäoikeus että hovioikeus katsoivat, että kiinni pitämistä ja poistumisen estämistä tilanteessa, jossa vastaaja oli työntänyt kätensä asianomistajan housuihin ja sormen asianomistajan emättimeen, ei voitu pitää vähäisenä väkivaltana. Hovioikeus otti lisäksi huomioon, ettei rikosta voitu pitää lieventävien asianhaarojen vallitessa tehtynä, koska teko oli tapahtunut asianomistajan kannalta nöyryyttävällä tavalla ravintolassa, jossa oli ollut läsnä muita ihmisiä, ja teosta oli aiheutunut asianomistajalle pitkäaikaista, voimakasta kipua sekä pelkotiloja. Hovioikeus katsoi käräjäoikeuden tavoin vastaajan syyllistyneen raiskaukseen.⁸¹ Hovioikeus tuomitsi tekijän raiskauksesta sukupuoliyhteyteen pakottamisen sijasta myös tapauksessa, jossa tekijä oli käynyt yllättäen asianomistajan kimppuun takaapäin ja pitänyt asianomistajaa vatsallaan teon aikana. Hovioikeus totesi ottaen huomioon väkivallan käyttö ja raiskauksen suorittaminen sekä emätin- että anaaliyhdyntänä, ettei tekoa voitu kerrotuissa olosuhteissa kokonaisuutena arvostellen pitää lieventävien asianhaarojen vallitessa tehtynä.⁸² Myöskään katuun kaatamista sekä kasvojen ja vartalon painamista maahan ei pidetty vähäisenä väkivaltana ja vastaajan katsottiin syyllistyneen raiskaukseen.⁸³ Päällä makaamista, pikkuhousujen repimistä, käsistä kiinnipitämistä ja rintakehän päällä istumista ei pidetty vähäisenä väkivaltana.⁸⁴

Toisin kuin käräjäoikeus, hovioikeus tuomitsi tekijän raiskauksesta tapauksessa, jossa vastaajan ja asianomistajan kokoero oli suuri ja jossa vastaaja oli kädestä kiinni

⁸⁰ Tuomio 12/2009.

⁸¹ Tuomio 2/2011.

⁸² Tuomio 8/2011.

⁸³ Tuomio 12/2007.

⁸⁴ Tuomio 3/2011.

pitäen vienyt asianomistajan makuuhuoneeseen, kaatanut hänet sängylle ja vääntänyt hänen kätensä selän taakse ja ollut hänen kanssaan sukupuoliyhteydessä takaapäin niin, ettei asianomistaja ollut yrityksistään huolimatta päässyt irti tilanteesta. Toisin kuin käräjäoikeus, hovioikeus katsoi asianosaisten kokoero, tekotapa ja olosuhteet kokonaisuudessaan huomioon ottaen, että vastaajan käyttämä väkivalta oli ollut riittävää asianomistajan vastarinnan murtamiseen.⁸⁵

Käräjäoikeus ja hovioikeus katsoivat tekijän syyllistyneen raiskaukseen, kun tämä oli väkisin vienyt uhrin makuuhuoneeseen, työntänyt tämän sängylle selälleen, mennyt uhrin päälle siten, ettei tämä ollut päässyt liikkumaan, suudellut väkisin ja repinyt päälly- ja pikkuhousut pois ja työntänyt uhrin kielloista huolimatta useita kertoja usean sormen emättimeen aiheuttaen kipua sekä ottanut uhria käsistä kiinni ja levittänyt jaloillaan uhrin jalkoja siten, että tekijä oli päässyt työntämään siittimen uhrin emättimeen ja tekemään yhdyntäliikkeen, kunnes uhri oli saanut tekijän potkaistua päältään lattialle. Tekijä tuomittiin yhden vuoden kuuden kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen.⁸⁶

Tekijän katsottiin syyllistyneen raiskaukseen, kun tämä oli riisunut uhrin väkisin ja kaatanut hänet sohvalle sekä tunkenut siittimensä emättimeen. Käräjäoikeus totesi raiskauksen tunnusmerkistön täyttyvän käytetyn väkivallan perusteella. Uhrilla oli ollut käsissä ja jaloissa mustelmia. Käräjäoikeus on lisäksi todennut uhrin olleen tekijää selvästi pienikokoisempi. Hovioikeus ei äänestyksen jälkeen muuttanut käräjäoikeuden tuomiota.⁸⁷

Raiskauksen yritystä koskeneessa tapauksessa sekä käräjä- että hovioikeus katsoivat, että uhrille ennestään tuntematon tekijä oli kädestä vetänyt uhrin vastoin tämän tahtoa hyttiinsä ja siellä uhrin vastusteluista huolimatta pitämällä kättä hänen suunsa edessä sekä estämällä ruumiinpainollaan ja muutoinkin hänen liikkumisensa yrittänyt pakottaa uhrin sukupuoliyhteyteen. Hovioikeus totesi, että tekijän menettely hytin ulkopuolella oli tullut uhrille yllätyksenä eikä hän tuossa vaiheessa ollut ehtinyt voimallisesti vastustaa hytin sisälle vetämistä. Edellä kuvattu hytin sisällä suoritettu uhrin vastustelun lannistaminen oli suoritettu sellaisella vähäistä voimakkaammalla väkivallalla, jonka katsottiin täyttävän rangaistuksen tunnusmerkistön. Teko oli jäänyt yritykseen ainoastaan sen takia, että hytissä ollut eräs toinen henkilö oli puuttunut tilanteeseen. Tekijä tuomittiin hovioikeudessaakin, koska aihetta käräjäoikeuden tuomitseman rangaistuksen alentamiseen ei ollut, teon olosuhteet ja tekijän menettely kokonaisuutena huomioon ottaen ehdottomaan yhden vuoden kuukauden vankeusrangaistukseen, koska teolla oli lisäksi vakavasti loukattu uhrin seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja koska teko oli ollut varsin lähellä täytettyä raiskausta.⁸⁸

⁸⁵ Tuomio 2/2009.

⁸⁶ Tuomio 5/2010.

⁸⁷ Eri mieltä ollut hovioikeudenneuvos katsoi enemmän näytön puuttuessa tekijän syyllistyneen väkivaltaa käyttäen sukupuoliyhteyteen pakottamiseen. Tuomio 3/2007.

⁸⁸ Tuomio 2/2010.

Väkivallan vakavuudella on perusteltu myös rajanvetoa raiskauksen ja törkeän raiskauksen välillä. Toisin kuin käräjäoikeus, hovioikeus katsoi vastaajan, joka oli uhannut asianomistajaa veitsellä sekä kuristanut ja lyönyt häntä useita kertoja pään alueelle, syyllistyneen törkeään raiskaukseen. Hovioikeus totesi, että teräaseella oli ollut asiassa oleellinen merkitys. Hovioikeuden mukaan vastaajan käyttämä muu väkivalta oli ollut vakavaa ja asianomistajalla oli ollut perusteltu syy olettaa olevansa hengenvaarassa.⁸⁹

Kesto ja tekotapojen määrä (emätin, anaali, oraali)

Tekokokonaisuuden kesto, useat eri tekotavat ja raiskausten lukumäärä on oikeuskäytännössä otettu ankaroitettavina seikkoina huomioon tehtäessä valintaa eri rikosnimikkeiden välillä⁹⁰. Hovioikeus katsoi käräjäoikeuden tavoin vastaajan syyllistyneen törkeään raiskaukseen, kun teko oli kestänyt yhteensä kahdesta kolmeen tuntia ja vastaaja oli maannut asianomistajan väkisin useita kertoja⁹¹. Edellä jo mainitussa tapauksessa hovioikeus tuomitsi tekijän raiskauksesta sukupuoliyhteyteen pakottamisen sijasta muun muassa sillä perusteella, että raiskaus oli suoritettu sekä emätin- että anaaliyhdyntänä⁹².

Paitsi nimikkeen osalta myös rangaistuksen mittaamisessa tekokokonaisuuden pitkä kesto ja useat tekotavat on otettu ankaroitettavina tekijöinä huomioon. Hovioikeuden mukaan teon moitittavuutta lisäsi eräässä tapauksessa se, että teko oli jatkunut noin kaksi tuntia, minkä aikana vastaaja oli raiskannut asianomistajan useaan kertaan ja usealla eri tavalla⁹³.

Nöyryyttävä tekotapa ja suusanallinen loukkaaminen

Oikeuskäytännössä suusanallisen loukkaamisen on katsottu lisäävän raiskausrikoksen moitittavuutta. Esimerkiksi huoraksi haukkuminen on otettu huomioon rangaistuksen mittaamisessa tällaisena tekijänä⁹⁴. Nöyryyttävänä tekotapana tai piirteenä oikeuskäytännössä on pidetty muun muassa raiskauksen tapahtumista ravintolassa, jossa on ollut läsnä useita muita ihmisiä⁹⁵.

Nöyryyttävänä on pidetty myös tekoa, jossa vastaaja oli muun muassa masturboinut asianomistajan edessä ja pakottanut asianomistajaa virtsaamaan yhdyntöjen vä-

⁸⁹ Tuomio 10/2007.

⁹⁰ Tuomiot 8/2011, 6/2011, 5/2007 ja 11/2007. Viimeksi mainitussa pitkän keston ja raiskausten lukumäärän lisäksi myös se, että tekijöitä oli kaksi, teki hovioikeuden mukaan itsemääräämisoikeuden loukkauksesta vielä vakavamman ja ankarammin rangaistavan.

⁹¹ Tuomio 6/2011.

⁹² Tuomio 8/2011.

⁹³ Tuomio 4/2010.

⁹⁴ Tuomio 3/2011.

⁹⁵ Tuomio 2/2011.

lissä⁹⁶. Hovioikeus piti tekoa, jossa vastaaja tunkeutui yllättäen asianomistajan peräaukkoon aiheuttaen asianomistajalle voimakasta kipua, nöyryyttävänä ja ihmisarvoa loukkaavana ja tuomitsi vastaajan ehdottomaan vankeuteen⁹⁷. Hovioikeuden mukaan yksistään se seikka, että asianomistajan ja tekijän yhteinen 2-vuotias lapsi oli nähnyt ensin pahoinpitelyn ja sen jälkeen tapahtuneen sukupuoliyhteyden, jonka yhteydessä ei ollut käytetty väkivaltaa, ei tehnyt raiskauksesta sellaista, että se voitaisiin katsoa tehdyn laissa tarkoitettulla erityisen nöyryyttävällä tavalla. Hovioikeus totesi kuitenkin, että lapsen läsnäolo oli mitä ilmeisimmin ollut asianomistajalle nöyryyttävä kokemus. Hovioikeus katsoi, toisin kuin käräjäoikeus, että raiskausta ei ollut pidettävänä törkeänä.⁹⁸

Teko on katsottu uhria loukkaavaksi ja nöyryyttäväksi myös, kun tekijä oli epäilytyään uhrin pettäneen häntä toisen miehen kanssa pakottanut uhrin näyttämään hänelle sukupuolielimensä. Tekijä on uhkaillut uhria silpomisella ja pahoinpitelemisellä siten, ettei kukaan enää huolisi häntä. Yhdynnän aikana tekijä on näyttänyt uhrista paikkoja, jotka hän leikkaisi pois, jos uhri jäisi kiinni pettämisestä. Tekijä oli sanonut säästävän sä uhrin toisen silmän, jotta tämä näkisi, millainen rampa hänestä on tullut.⁹⁹

Suunnitelmallisuus

Suunnitelmallisuus on yksi rikoslain 6 luvun 5 §:ssä säädetyistä koventamisperusteista. Suunnitelmallisena raiskausta on pidetty muun muassa silloin, kun vastaaja oli ajanut autonsa rauhalliselle sivukadulle voidakseen toteuttaa tekonsa¹⁰⁰. Suunnitelmallisuutta on katsottu osoittavan myös kolmeen eri henkilöön kohdistuneiden raiskausten yhdenmukaisuuden. Teot olivat kohdistuneet vastaajalle entuudestaan tuntemattomiin henkilöihin, jotka olivat matkustaneet vastaajan kanssa yöaikaan samalla linja-autolla. Vastaaja oli lähtenyt seuraamaan asianomistajia linja-autopysäkillä syrjäisellä alueella, repinyt heidät syrjään yleisistä kulkuteistä ja yrittänyt hiljentää asianomistajien avunhuutoja.¹⁰¹ Rangaistuksen mittaamisessa huomioon otettua erityistä suunnitelmallisuutta katsottiin osoittavan tekojen, joissa vastaaja oli ottanut kuljettamansa auton kyytiin humalassa tai muuten avuttomassa taikka puolustuskyvyttömässä tilassa olleita naisia, kuljettanut nämä syrjäisiin paikkoihin ja raiskauksen jälkeen jättänyt naiset avuttomaan tilaan tapahtumapaikalle¹⁰². Suunnitelmallisena on pidetty myös sitä, että vastaaja oli tarjonnut alaikäiselle asianomistajalle alkoholia niin, että tämä

⁹⁶ Tuomio 6/2011.

⁹⁷ Tuomio 8/2011.

⁹⁸ Tuomio 6/2010.

⁹⁹ Tuomio 3/2011.

¹⁰⁰ Tuomio 6/2010.

¹⁰¹ Tuomio 9/2011. Syyttäjä on hovioikeudessa vastauksessaan viitannut suunnitelmallisuuden osalta myös siihen, että vastaaja oli jokaisella kerralla pukeutunut huppuun. Hovioikeus ei ole perusteluissaan ottanut tähän nimenomaisesti kantaa.

¹⁰² Tuomio 10/2009.

oli tullut humalaan. Vastaaja itse ei ollut nauttinut alkoholia eikä alkoholin antamiselle asianomistajalle ollut tullut esiin muuta syytä kuin humalaisen lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö.¹⁰³

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen oikeustapauksista tekemien havaintojen mukaan suunnitelmallisina piirteinä on pidetty esimerkiksi aseistautumista ja rikosvälineillä varustautumista (tyrmäystipat, nippusiteet, teippi), uhrin pitkäaikaista odottamista/seuraamista, petollista toimintaa ja tekijän valehenkilöllisyyttä, murtautumista uhrin kotiin ja rikokseen liittyviä taloudellisia motiiveja (velan perintä).¹⁰⁴

Asianomistajaan liittyvät seikat (Asianomistajan nuori ikä ja tuntemattomat uhrin ja henkinen kärsimys tai erityinen vahingollisuus)

Seuraamusharkinnassa on oikeuskäytännössä otettu huomioon myös tiettyjä asianomistajaan liittyviä seikkoja. Muun muassa asianomistajien nuoruus ja alaikäisyys on oikeuskäytännössä otettu sekä rangaistuslajin valinnassa¹⁰⁵ että rangaistusta mitattaessa koventavana seikkana huomioon¹⁰⁶. Asianomistajan nuoruudella (15-vuotias) on perusteltu myös tunnusmerkistövalintaa: teon katsottiin täyttävän raiskauksen tunnusmerkistön, koska tekoa ei voitu katsoa tehdyn lieventävien asiahaarojen vallitessa uhrin iän vuoksi¹⁰⁷. Myös teon kohdistuminen täysin tuntemattomiin henkilöihin on mainittu rangaistusseuraamuksen perusteluissa¹⁰⁸.

Asianomistajalle aiheutunut henkinen kärsimys tai teon erityinen vahingollisuus on oikeuskäytännössä otettu huomioon teon törkeysarvostelussa tai rangaistusta mitattaessa. Vastaajan katsottiin syyllistyneen törkeisiin raiskauksiin ottaen huomioon muun ohella poikkeuksellisen pelottavat tekoympäristöt ja -olosuhteet, jotka olivat aiheuttaneet asianomistajille erityisen tuntuvaan henkistä kärsimystä. Raiskaukset oli tehty yöllä asumattomissa, syrjäisissä ja asianomistajille tuntemattomissa paikoissa.¹⁰⁹ Toisessa tapauksessa, jossa teot toteutettiin niin ikään syrjäisissä paikoissa yöaikaan, rangaistuksen mittaamisessa otettiin koventavana seikkana huomioon se, että uhreina olivat olleet nuoret naiset, jotka olivat teon johdosta joutuneet turvautumaan terapiaan tai muuhun keskusteluapuun. Tekojen vahingollisuus otettiin huomioon rangaistuksen mittaamisessa myös yritykseen jääneiden tekojen osalta. Hovioikeus ei muuttanut käräjäoikeuden tuomitsemää rangaistusta, jota hovioikeuden mukaan oli pidettävä suh-

¹⁰³ Tuomio 2/2011. Myös tuomiossa 8/2008 on väkevien alkoholijuomien tarjoamisen alaikäiselle, juuri 16 vuotta täyttäneelle uhrille tekijän harjoittaman ravintolaliikkeen tiloissa katsottu osoittaneen tekijässä ”huomattavaa suunnitelmallisuutta”. Tekijä tuomittiin hovioikeudessa, kuten käräjäoikeudessakin, raiskauksesta sukupuolilyhteyteen pakottamisen sijasta.

¹⁰⁴ Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012 s. 65.

¹⁰⁵ Tuomio 4/2008.

¹⁰⁶ Tuomiot 9/2011, 2/2011 ja 10/2008.

¹⁰⁷ Vantaan käräjäoikeuden tuomio 9/2009. Hovioikeudessa (tuomio 6/2010) oli kysymys enää rangaistuksen mittaamisesta.

¹⁰⁸ Tuomiot 9/2011 ja 4/2010.

¹⁰⁹ Tuomio 10/2009.

teellisen ankarana. Tekijä tuomittiin raiskauksesta ja kahdesta raiskauksen yrityksestä yhteiseen kolmen vuoden ja kahden kuukauden pituiseen vankeusrangaistukseen.¹¹⁰ Myös tapauksessa, jossa kaksi tekijää (joista toinen jäi tuntemattomaksi) raiskasivat yhdessä heille entuudestaan tuntemattoman, humalassa olleen asianomistajan yöllä ulkona, teon katsottiin aiheuttaneen asianomistajalle huomattavaa henkistä kärsimystä, mikä otettiin rangaistusta mitattaessa koventavana seikkana huomioon. Hovioikeuden mukaan käräjäoikeuden törkeästä raiskauksesta ja raiskauksesta tuomitsema yhteinen kahden vuoden ja seitsemän kuukauden pituinen vankeusrangaistus oli liian alhainen. Hovioikeus tuomitsi tekijän yhteiseen neljän vuoden vankeusrangaistukseen.¹¹¹

Uhrin psyykelle aiheutuneiden seurausten vuoksi käräjäoikeus on eräässä tapauksessa katsonut, ettei tekoa ollut tehty lieventävien asianhaarojen vallitessa¹¹². Rangaistusta mitattaessa käräjäoikeus on myös eräässä toisessa tapauksessa huomionut asianomistajille aiheutuneet pitkäaikaiset traumat¹¹³.

Tapauksessa, jossa tekijä oli tunkeutunut yöllä hänelle tuntemattoman naisen asuntoon ja raiskauksessa käytetty väkivalta oli ollut poikkeuksellisen voimakasta (mm. veitsellä viiltämistä) ja osittain myös hengenvaarallista (kuristamista), tekijän katsottiin syyllistyneen törkeään raiskaukseen ja rangaistuksen mittaamisessa otettiin huomioon rikoksen poikkeuksellisuus ja erityinen vahingollisuus. Tekijä tuomittiin törkeästä kotirauhan rikkomisesta, törkeästä raiskauksesta ja törkeästä pahoinpitelystä yhteiseen viiden vuoden kuuden kuukauden vankeusrangaistukseen.¹¹⁴

Tapauksessa, jossa tekijä oli tunkeutunut asianomistajan asuntoon ja ensin pahoinpidellyt ja sen jälkeen raiskannut asianomistajan heidän yhteisen 2-vuotiaan lapsen nähden ja jossa tapahtumat asunnossa olivat kestäneet pitkän ajan, hovioikeus piti tekoa vakavana ja totesi, siitä aiheutuneen asianomistajalle tuntuva henkistä kärsimystä. Hovioikeuden mukaan asianomistajalle aiheutettua kärsimystä ei kuitenkaan sen tuntuvuudesta huolimatta voitu pitää laissa tarkoitettulla tavalla erityisen tuntuvana. Toisin kuin käräjäoikeus, hovioikeus ei pitänyt raiskausta törkeänä.¹¹⁵

Hovioikeus korotti eräässä tapauksessa käräjäoikeuden tuomitsemaa rangaistusta yli vuodella kahteen vuoteen kuuteen kuukauteen. Hovioikeus perusteli ratkaisuaan sillä, että vastaaja oli käyttänyt hyväkseen ystävytyteen perustunutta luottamusasemaa ja uhri oli ollut noin viisivuotiaan kehitysasteella oleva kehitysvammainen lapsi. Huomioon oli lisäksi otettu se, että raiskaus ja lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö olivat olleet omiaan aiheuttamaan uhrille erityistä vahinkoa.¹¹⁶

¹¹⁰ Tuomio 9/2011.

¹¹¹ Tuomio 10/2008.

¹¹² Tuomio 11/2008 (Vantaan käräjäoikeuden tuomio 11/2007).

¹¹³ Tuomio 4/2011. Hovioikeus alensi käräjäoikeuden kahdesta raiskauksesta ja yhdestä vapautenriistosta tuomitseman rangaistuksen, kaksi vuotta seitsemän kuukautta, kahdeksi vuodeksi kahdeksi kuukaudeksi.

¹¹⁴ Tuomio 2/2011.

¹¹⁵ Tuomio 6/2010.

¹¹⁶ Tuomio 5/2008.

Luottamus- ja läheisyysuhteella on perusteltu myös ensikertalaisen tuomitsemista ehdottomaan yhden vuoden 10 kuukauden vankeusrangaistukseen raiskauksesta ja lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tilanteessa, jossa vastaaja oli kosketellut asianomistajan rintoja ja sukupuolielimiä sekä ollut hänen kanssaan sukupuoliyhteydessä työntämällä 1–2 sormeaa asianomistajan emättimeen. Käräjäoikeus on todennut, että teko on tapahtunut sen jälkeen, kun yksin vastaajan kanssa ollut asianomistaja oli nauttinut vastaajan hankkiman 0,75–1 litran pullon likööriä. Vastaaja oli väärinkäyttänyt voimakkaassa päihtymistilassa olleen ja puolustuskyvyttömän asianomistajan luottamusta läheiseen ihmiseen. Hovioikeus on hyväksynyt käräjäoikeuden ratkaisun rangaistusseuraamuksen osalta perusteluineen.¹¹⁷

Useampi tekijä

Eräissä tapauksessa kahdelle vastaajalle vaadittiin käräjäoikeudessa rangaistusta törkeästä raiskauksesta sillä perusteella, että tekijöitä oli ollut kaksi. Käräjäoikeus totesi, ettei kyseisessä asiassa ollut ilmennyt, että uhrin kokeman kärsimyksen kannalta olisi ollut erityistä merkitystä sillä, että tekijöitä oli kaksi. Käräjäoikeus oli ensin todennut, että hallituksen esityksen (HE 6/1997 vp. s. 174) mukaan erityistä kärsimystä voi tyydyttävästi aiheutua siitä, että joutuu useamman henkilön raiskaamaksi.¹¹⁸

Hovioikeus katsoi toisessa tapauksessa raiskauksen olleen törkeä muun muassa sillä perusteella, että tekijöitä oli kaksi. Hovioikeus totesi, että usean henkilön tekemän raiskauksen arvioiminen törkeäksi perustuu siihen, että tällaisen raiskauksen katsotaan aiheuttavan erityistä kärsimystä. Raiskaus voidaan katsoa törkeäksi silloinkin, kun vain yksi on ollut sukupuoliyhteydessä uhrin kanssa ja muut tekoon osallistuneet ovat vain osallistuneet teossa käytettyyn väkivaltaan ja sillä uhkaamiseen (HE 6/1997 vp. s. 174). Säännöksen sanamuoto tai sen tarkoitus eivät edellytä sitä, että tekijöitä olisi ollut useampi kuin kaksi.¹¹⁹

6. Lopuksi

Tutkimuksen kohteena olleita tapauksia on ollut kaiken kaikkiaan yli sata kappaletta. Läheskään kaikissa ei ole perusteluissa tuotu esiin tämän artikkelin aihealueen kannalta relevantteja, tekoa lieventäviä taikka ankaroitavia seikkoja. Osassa taas on ollut useampia suuntaan tai toiseen vaikuttavia tekijöitä. Alun perin ajatus oli tutkia yksinomaan lieventäviä seikkoja, mutta tapausten läpikäynnin yhteydessä tuli selväksi, ettei niitä tuoda useinkaan julki. Aineiston perusteella voi todeta, että ankaroitavien tai

¹¹⁷ Tuomio 7/2009.

¹¹⁸ Tuomio 2/2007 (Helsingin käräjäoikeus 10/2006).

¹¹⁹ Tuomio 11/2011.

koventavien tekijöiden nimenomainen esiin tuominen on yleisempää. Tämän vuoksi artikkelissa käsitellään raiskausrikoksia myös tästä näkökulmasta.

Kuten edellä on todettu, vähäinen väkivalta on yleisin peruste, jolla tekonimikettä on lievennetty. Toisaalta väkivallan laadulla (ei-vähäinen) tai määrällä perustellaan usein myös ankarampaa nimikettä tai kovempaa rangaistusta. Tältä osin on todettava, ettei tapauksista ole johdettavissa selvää yhtenäistä linjaa sen suhteen, milloin tietty väkivalta tai käyttäytyminen on arvioitava vähäiseksi – ja teko täten pakottamiseksi sukupuoliyhteyteen raiskauksen sijasta. Esimerkiksi käsistä tarttumista ja kiinni/aloillaan pitämistä on voitu tapauksesta riippuen pitää vähäisenä tai ei-vähäisenä.

Osapuolten aiempi kanssakäyminen tai suhde on joissakin tapauksissa mainittu syyksilukemiseen vaikuttavana seikkana, toisinaan myös perusteena lievemmän nimikkeen soveltamiselle. Toisaalta valtaosassa tapauksista on nimenomaisesti todettu, ettei aiempi seksuaalinenkaan kanssakäyminen lievennä tekoa. Seksuaalinen itsemääräämisoikeus on loukkaamaton eikä merkitystä mielestämme saisikaan antaa tekoa edeltävälle osapuolten kanssakäymiselle.

Julkisuudessa käydyin keskustelun perusteella voisi kuvitella, että teon lyhyellä kestolla perusteltaisiin usein tai säännöllisesti rangaistuksen alentamista. Näin ei kuitenkaan nyt käsiteltyjen tapausten valossa näytä olevan: teon kesto on päinvastoin mainittu tekoa ankaroitavana seikkana.

Ankaroitavien tai koventavien seikkojen voidaan todeta vastaavan ennako-oleuksia. Muun muassa raaka väkivalta, teon pitkä kesto, usea tekijä ja usea tekotapa ovat seikkoja, joiden saattoi jo ennakolta aavistaa johtavan teon ankarampaan arvos- teluun.

Lähteet

Kirjallisuus ja virallislähteet

Hahto, Vilja: Uhrin myötävaikutus ja rikoksentehtäjän vastuu. Edita Publishing Oy. Helsinki 2004.

HE 6/1997 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi

HE 44/2002 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lain- säädännön uudistamiseksi.

HE 283/2010 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain 20 luvun muuttamisesta

Lappi-Seppälä, Tapio: Rangaistuksen määräämisestä I. Teoria ja yleinen osa. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1987.

Lappi-Seppälä, Tapio: Rikosten seuraamukset. Werner Söderström Lakitieto Oy. Porvoo 2000.

Lappi-Seppälä, Tapio: Rikollisuus ja kriminaalipolitiikka. Helsingin yliopiston oikeustieteelli- sen tiedekunnan julkaisut. Helsinki 2006.

Lappi-Seppälä, Tapio – Hinkkanen, Ville: Selvityksiä raiskausrangaistuksista ja rangaistus- käytännön yhtenäisyydestä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 61. Helsinki 2004.

LaVM 3/1998 vp.

LaVM 28/2002 vp.

LaVM 37/2010 vp.

Matikkala, Jussi: Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä. Edita Publishing Oy. Helsinki 2010. (2010a)

Matikkala, Jussi: Seksuaalirikokset. Teoksessa *Frände, Dan – Matikkala, Jussi – Tapani, Jussi ym.*: Keskeiset rikokset. Edita Publishing Oy. Helsinki 2010. S. 91–140. (2010b)

Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos: Selvityksiä raiskausrikoksista. Oikeusministeriön julkaisu 13/2012. Selvityksiä ja ohjeita. Helsinki 2012.

Rautio, Ilkka: Seksuaalirikokset. Teoksessa *Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Koskinen, Pekka ym.*: Rikosoikeus. WSOYpro. Helsinki 2009. S. 419–461.

Rikollisuustilanne 2008. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Helsinki 2009.

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti: Rikosoikeus. Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Talentum. Helsinki 2006.

Utriainen, Terttu: Raiskaus rikosoikeudellisena ongelmana. Lapin yliopiston oikeustieteiden tiedekunta. Rovaniemi 2010.

Oikeuskäytäntö

Korkein oikeus

Korkein oikeus 13.11.1998 nro 3550

Hovioikeudet

Helsingin hovioikeus 1.1.2007–31.12.2011 (raiskaustapaukset)

Muut lähteet

Lappi-Seppälä, Tapio: Rikosoikeuden yleisiä oppeja koskeva uudistus III. Lakimies 2004 s. 422–450.

